

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES ZINĀTŅU KATEDRA

**TIESISKĀ REGULĒJUMA NEPILNĪBAS ALTERNATĪVO TABAKAS
IZSTRĀDĀJUMU APRITĒ**

BAKALaura DARBS

Autors: **Ieva Liepiņa**
Studenta apliecības Nr.: il17060
Darba vadītājs: Doc. E. Grigore-Bāra

RĪGA 2020

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba mērķis ir izpētīt, vai alternatīvo tabakas izstrādājumu apritē pastāv tiesiskā regulējuma nepilnības, un noskaidrot šo nepilnību novēršanas iespējas. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, jāidentificē alternatīvo tabakas izstrādājumu regulējuma nepilnības un veidi to novēršanai.

Pētījuma gaitā autore ir secinājusi, ka attiecībā uz nikotīna maisiņu regulējumu pastāv atklāts likuma robs. Šo likuma robu aizpildīt ar analogiju nav nozīmes, jo tad par šo tiesību normu pārkāpumu nevar piemērot administratīvo atbildību. Administratīvo sodu neesamības dēļ mērķis ierobežot nikotīna maisiņu pieejamību un izplatību nebūtu sasniedzams. Lai nodrošinātu šī mērķa sasniegšanu, jānosaka nikotīna maisiņu aprites regulējums.

Atslēgvārdi: tiesiskais regulējums, tiesību piemērošana, tiesību interpretācija, likuma robi, analogija, nikotīna maisiņi.

ANNOTATION

The aim of the bachelor's thesis is to study whether loopholes exist in the legal framework for the circulation of alternative tobacco products, and to identify the possibilities of preventing them. In order to achieve the aim, it is necessary to identify the gaps in regulation of alternative tobacco products and ways to prevent them.

In the course of the study the author has concluded that there is an open gap in the law for the regulation of nicotine pouches. It is irrelevant to fill this gap in the law by analogy, because then administrative liability cannot be applied for violation of the legal norms. In the absence of administrative penalties, the objective of limiting the availability and distribution of nicotine pouches would not be achieved. In order to achieve that objective, it is necessary to establish a legal regulation for the circulation of nicotine pouches.

Keywords: legal framework, law enforcement, interpretation of law, law gaps, analogy, nicotine pouches.

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads.....	5
1. Tiesiskais regulējums	7
1.1. Tiesiskā regulējuma būtība un nepieciešamība	7
1.2. Tiesiskā regulējuma nepilnīgums	10
1.3. Tiesību jaunrade	13
2. Tiesiskā regulējuma nepilnību novēršanas iespējas	16
2.1. Pareiza tiesību normu piemērošana	16
2.2. Tiesību normu interpretēšana	17
2.3. Likuma robi un tiesību tālākveidošana.....	22
3. Alternatīvo tabakas izstrādājumu aprites tiesiskā regulējuma nepilnības un to novēršanas iespējamie risinājumi.....	27
3.1. Alternatīvie tabakas izstrādājumi un to aprites regulējums.....	27
3.1.1. Elektroniskajās cigaretēs izmantojamais šķidrums	27
3.1.2. Nikotīna maisiņi.....	30
3.2. Tabakas izstrādājumu aprites regulējums.....	31
3.3. Tiesiskā regulējuma nepilnīguma novēršanas iespējas	34
3.3.1. Vai tiesiskā regulējuma nepilnīgums attiecībā uz nikotīna maisiņiem ir likuma robs?.....	34
3.3.2. Analogijas piemērošana.....	41
3.4. Sagaidāmās izmaiņas.....	43
Kopsavilkums	45
Izmantotās literatūras un avotu saraksts	47

IEVADS

Mūsdienās tabakas izstrādājumu un citu smēķēšanai paredzētu produktu izplatības un lietošanas ierobežošanai kā pasaules, tā arī Eiropas Savienības līmenī ir noteikti stingri noteikumi attiecībā uz šo produktu pieejamības nodrošināšanu to lietotājiem. Pasaules līmenī tabakas un ar to saistīto izstrādājumu ierobežošana tiek realizēta, pamatojoties uz Pasaules Veselības organizācijas Vispārējo konvenciju par tabakas uzraudzību, kuras izvirzītais mērķis ir aizsargāt cilvēkus no postošām veselības, sociālām, vides un ekonomiskām sekām, ko rada tabakas patēriņš un pakļaušana tabakas dūmiem, un novērst un mazināt atkarību no nikotīna. Eiropas Savienības līmenī tabakas un citu smēķēšanai paredzētu produktu izplatības un lietošanas ierobežošana ir realizēta ar direktīvas palīdzību, kas nosaka vienotus nosacījumus un prasības attiecībā uz tajā uzskaitīto produktu (cigarešu, cigāru, bezdūmu tabakas izstrādājumu, elektronisko cigarešu u.c.) ražošanu, vizuālo iepakojumu noformēšanu, pārdošanu u.tml. Latvijā visas direktīvā ietvertās prasības ir pārņemtas nacionālajā likumā.

Minēto stingro ierobežojumu dēļ tabakas industrijas lielie uzņēmumi arvien meklē risinājumus, lai pielāgotos ieviestajiem ierobežojumiem, un izstrādā alternatīvus produktus, kas aizstāj smēķēšanu, neietver degšanas procesu, un pat nesatur tabaku, bet nodrošina nikotīna, kas ir galvenā tabakas sastāvdaļa, uzņemšanu organismā. Tādā veidā tabakas izstrādājumu tirgū ir radies jauns alternatīvs produkts – nikotīna maisiņi, kas nesatur tabaku, bet, kurus lietojot, organismā tiek uzņemts nikotīns. Šajā sakarā jāņem vērā, ka tuvākā vai ne tik tālā nākotnē ir iespējama citu jaunu alternatīvu produktu ieviešana.

Uzsākot šī pētījuma izstrādi, autore izvirzīja tēzi, ka Latvijas tiesiskajā regulējuma nav atrodamas tiesību normas, kas regulētu nikotīna maisiņu apriti, jo, izmantojot tiesību normu gramatisko interpretācijas metodi, autore secināja, ka nikotīna maisiņi neatbilst nevienai no normatīvajos tiesību aktos, kas regulē tabakas un tai līdzīgo izstrādājumu apriti, iekļautajiem objektiem. Šis aspekts norāda uz pētījuma aktualitāti, jo tiesiskā regulējuma neesamība veselībai kaitīgo produktu – nikotīna maisiņu – aprītē nodrošina brīvu to pieejamību legālajā tirgū, t.sk., neaizsargātajām iedzīvotāju grupām – bērniem un jauniešiem.

Bakalaura darba mērķis ir izpētīt, vai alternatīvo tabakas izstrādājumu aprītē pastāv tiesiskā regulējuma nepilnības, noskaidrot, vai tiesiskā regulējuma nepilnība ir likuma robs un, ja tā, tad, vai šo likuma robu var aizpildīt ar analogiju.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, autore nosaka šādus uzdevumus:

- 1) izpētīt tiesiskā regulējuma būtību un noskaidrot, kā rodas tiesību normas,
- 2) noskaidrot, kāds ir nepilnīgs tiesiskais regulējums un kā to var novērst,

- 3) aplūkot alternatīvos tabakas izstrādājumus kopsakarā ar tabakas izstrādājumiem un citiem smēķēšanai paredzētajiem izstrādājumiem,
- 4) identificēt un analizēt alternatīvo tabakas izstrādājumu regulējuma nepilnības,
- 5) un noskaidrot iespējas nepilnīgā regulējuma novēršanai.

Bakalaura darbā izmantota analītiskā metode, analizējot dažādu tiesību zinātnieku darbus un izvirzītos secinājumus, kā arī tiesu praksi un judikatūru tiesību piemērošanas, tiesību interpretēšanas un analogijas piemērošanas jautājumos, gramatiskā metode, noskaidrojot atsevišķu tiesību normu vārdisko jēgu, vēsturiskā metode, izpētot atsevišķu tiesību normu vēsturisko rašanos, teleoloģiskā metode, noskaidrojot tabakas izstrādājumu regulējuma rašanos un ar to sasniedzamo mērķi, kā arī salīdzinošā metode, salīdzinot pēc būtības atšķirīgu alternatīvo izstrādājumu īpašības un secinot, ka to lietošanas mērķis ir identisks.

Bakalaura darbs sastāv no ievada, trīs nodaļām, un kopsavilkuma. Pirmajā nodaļā apskatīta tiesiskā regulējuma būtība, nepieciešamība, iespējamais nepilnīgums un tiesību normu veidošanās, otrajā nodaļā apskatītas tiesiskā regulējuma novēršanas iespējas, un trešajā nodaļā izvērsti analizētas nikotīna maisiņu aprites tiesiskā regulējuma nepilnības un vērtētas iespējas tā novēršanai.

1. TIESISKAIS REGULĒJUMS

1.1. Tiesiskā regulējuma būtība un nepieciešamība

Tiesiskums ir katras valsts pastāvēšanas pamatā, tādēļ katrā demokrātiskā un tiesiskā valstī ir jābūt noteiktai tiesību sistēmai, kas izveido tiesisku kārtību, kuru tiesību subjektiem jāievēro gan savstarpējās attiecībās, gan attiecībās ar valsti. Vārdam “tiesisks” ir plaša nozīme, bet autore to šajā darbā apskatīs no tiesību normu veidošanās un piemērošanas viedokļa.

Tiesiskā kārtība sevī ietver gan uzvedības prasības, kas jāievēro kā valstij, tā arī tās pilsoņiem, gan arī reglamentē procesus, kādā šīs uzvedības prasības un pienākumi tiek apstiprināti normatīvajos aktos. Tiesiskās kārtības pamatā ir priekšraksti, kuru galamērķis ir uzvedības noteikšana.¹ Tiesības attiecas uz katru indivīdu, un tās var tikt ievērotas tikai tad, ja tās saprot katrs indivīds. Katra likumdevēja ideāls ir skaidri, vienkārši un saprotami izstrādāts likums, kura noteikumus saprot ikkatrs un kura saturu ievēro un pieņem ikkatrs vai vismaz katrs, kas rīkojas labā ticībā. Tiesības šajā ideālajā gadījumā ir noteikumu daļa, kurai katrs cilvēks pašsaprotami pakļaujas, kuru ievēro un kura kopā ar ētikas prasībām (morāli) un sabiedriskajām normām (paražām) veido vienkāršu un izsmeļošu uzvedības noteikumu kodeksu. Pozitīvās tiesības primāras ir valsts izdotajos likumos, to skaitā arī valsts konstitūcijā, ietvertās normas, taču ir arī tādas tiesības, kas izriet no citiem tiesību avotiem, piemēram, paražu tiesības vai tiesu prakse.²

Tiesību galvenais mērķis ir taisnīgums. Satversmes tiesa vairākos savos spriedumos ir norādījusi, ka tiesību piemērošanas neatņemama sastāvdaļa ir tiesisko seku konkretizēšana un šajā posmā tiesību piemērotāja pienākums ir apsvērt tiesiskās sekas un izvēlēties tās, kuras sasniedz tiesību mērķi – taisnīgumu.³

Lai valstī nodrošinātu vispārēju kārtību un visu iesaistīto pušu interešu ievērošanu, tiesiskais regulējums lielākā vai mazākā mērā ir nepieciešams katrā jomā. Tiesiskā regulējuma esamība ir īpaši svarīga jautājumos, kas skar valsts iedzīvotāju interešu aizsardzību, t.sk., interešu aizsardzību veselības jomā. Ar tiesisko regulējumu autore saprot to tiesību normu kopumu, kas ir pamatā katra tiesību subjekta pienākumiem un tiesībām attiecībā pret valsti un citiem tiesību subjektiem.

¹ Sīkāk sk.: Cipeliuss R. Tiesību būtība. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 17.-18. lpp.; Hart H.L.A. The Concept of Law. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 1997., pp. 6-8.

² Horns. N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filosofijā. Likums un Tiesības, Nr. 4., Rīga: Ratio iuris, 1999, 98. lpp.

³ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 28.02.2007. spriedumu lietā Nr. 2006-41-01 15. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2007, nr. 38.

Tiesisko regulējumu galvenokārt veido tiesību normas, kas ir iekļautas valsts normatīvajos aktos un reglamentē kādu noteiktu darbības jomu. Tiesību normas ir valodas formā izteikti saistoši vispārīga rakstura uzvedības priekšraksti, kas vērsti uz noteiktu tiesisko seku nodibināšanu. Lai kādu priekšrakstu atzītu par tiesību normu, tam ir jābūt ar normatīvi saistošu spēku (jānosaka, kam obligāti jābūt), tam ir jābūt piemērojamam piespiedu kārtā, un tam ir jābūt pielietojamam vairākkārt attiecībā uz tādiem pašiem vai līdzīgiem gadījumiem.⁴

Tiesību normām, kas iekļautas tiesiskajā regulējumā, ir jābūt tādām, lai tie valsts iedzīvotāji, kuru intereses šīs tiesību normas aizsargā, būtu pārliecināti, ka tās nodrošinās viņu interešu aizsardzību. Tāpat arī tām personām (juridiskām un fiziskām), kuru darbību šīs tiesību normas regulē, ir jābūt pārliecinātām, ka šīs normas ir taisnīgas un ierobežojumiem, ko tās rada, ir objektīva nepieciešamība. Tādējādi veidojas tiesiskā drošība⁵, kas ir viens no tiesību pamatzdevumiem. Īsi sakot, tiesiskā drošība ir tad, kad indivīdam ir pietiekošas zināšanas par to, kāda rīcība sagaidāma gan no viņa paša, gan no līdzcilvēkiem, un vienlaikus jābūt pašjūvībai, ka noteiktās tiesību normas, kas nosaka viena vai otra rīcību, tiks ievērotas un arī izpildītas.⁶

“Tiesības ir valsts nodrošināts cilvēku kopdzīves taisnīgas organizācijas līdzeklis, kas ierobežo to brīvību savu interešu īstenošanā, lai novērstu līdzcilvēku brīvības apdraudējumu”⁷. Savukārt, saskaņā ar vācu filozofa I. Kanta teikto “tiesības ir visu to noteikumu kopums, kas viena cilvēka patvaļu saskaņo ar otra patvaļu uz vispārīgā brīvības likuma pamata. No sacītā izriet secinājums, ka cilvēka brīvības apziņa ir tā, kas prasa pēc tiesībām. Ja reiz šī apziņa ir, pie kam var pāriet patvaļā, nepieciešams likums, kas regulētu patvaļīgo rīcību”⁸. Tādējādi, noteiktu darbību atļaujošām vai aizliedzošām tiesībām ir jābūt noteiktām rakstiski. Valsts, nosakot tiesību normas attiecībā uz personu rīcību noteiktu darbību veikšanai, šo personu pienākumiem, kā arī tiesiskās sekas par šo normu neievērošanu, izveido valsts tiesību sistēmai atbilstošu tiesisko regulējumu. Šādi tiek izveidots mehānisms, kuram pakļaujas personas, uz kurām konkrētais regulējums attiecas un ir jāievēro šajā tiesiskajā regulējumā noteiktās tiesības un pienākumi. Ja personu tiesības un pienākumi netiktu ietverti rakstītās tiesību normās, tad personas darbotos savu vajadzību un interešu vadītas, neievērojot un nerespекtējot citu personu tiesiskās intereses, jo “cilvēku uzvedības noteicējas ir un paliek tiesības”⁹.

⁴ Kalniņš E. Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. Grām.: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā: rakstu krājums / Edgara Meļķiņa zin. red. Rīga: Ratio iuris, 2003, 18.-19. lpp.

⁵ Sīkāk sk.: Cipeliuss R. 2001, 101. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ Plotnieks A. Tiesību teorija un juridiskā metode. 2. papild. un pārstr. izd. Rīga: N.I.M.S., 2013, 11. lpp.

⁸ Krastiņš I. Vispārējās tiesību teorijas termini un to skaidrojumi. Rīga: Junda, 1994, 3.-4. lpp.

⁹ Cipeliuss R. 2001, 25. lpp.

Valsts pienākumos ir nodrošināt tās iedzīvotājiem pamatlikumā garantētās brīvības, vienlaikus garantējot iedzīvotāju tiesību nodrošināšanu un aizsargāšanu. To var panākt ar noteiktā kārtībā definētām tiesību normām, kas ietvertas dažādos tiesību aktos. No vienas puses, valsts ar tiesisko regulējumu iejaucas un ierobežo iedzīvotāju brīvību realizāciju noteiktās jomās, bet no otras puses tā ar savu iejaukšanos aizsargā savu iedzīvotāju intereses un nodrošina drošību un kārtību.

Kā savā darbā “Tiesību mērķis” norādījis vācu jurists Rūdolfs fon Jērings – mērķis ir visu tiesību radītājs, un nav neviena tiesību principa, kuram par savu rašanos nebūtu jāpateicas kādam nolūkam¹⁰. Izstrādājot tiesību normas, to autoriem primāri ir jābūt skaidri saprotamam mērķim, ko nepieciešams sasniegt ar konkrēto normu esamību, vienlaikus izvērtējot, vai ar šo normu ieviešanu paredzētais mērķis tiks sasniegts.

Tiesības pēc savas būtības ir brīvības regulējošs instruments. Tiesību uzdevums ir izsvērt strīdīgās intereses un noteikt veidu un apjomu, kādā katrai no tām taisnīgi izpausties. Tāpēc, ja tiesībās saskata brīvības regulējošu instrumentu, tad ir jānoskaidro, kādas tieši brīvības tiesības vai citas konstitūcijas sargātās intereses tiek skartas.¹¹ Tiesību normas vienmēr būs kāda noteikta personu loka intereses aizsargājošas un vienlaikus citu personu loka intereses ierobežojošas, tādēļ to izstrādē vispusīgi jāizvērtē visu personu intereses, nosakot, kuras intereses ir svarīgākas. Gadījumos, kad paredzētā tiesību norma ir ierobežojoša, ir jāvērtē, vai ierobežojums, ko tā uzliks, ir pamatots un nav pārlieku nesamērīgs salīdzinājumā ar ieguvumu. Ir jāizsver abu pušu pretējās intereses un tiesību norma jānodefinē tā, lai ar definēto tiesību normu tiktu aizsargātas svarīgākās intereses, taču vienlaikus nebūtu pārlieku ierobežotas mazāk svarīgās intereses.

Tiesības ir ietvertas arī vispārējos tiesību principos. Vispārējie tiesību principi pastāv nerakstītu tiesību normu veidā un ir no tiesiskas demokrātiskas valsts principa izrietoši vispārpieņemti pamatprincipi.¹² Vispārējiem tiesību principiem ir vispāršaistošs raksturs, jo tie attiecas uz neierobežotu skaitu personu, tie ir pielietojami vairākkārt un to neievērošanas gadījumā iestājas nelabvēlīgas sekas.¹³ No minētā izriet, ka vispārējie tiesību principi kā nerakstītas tiesību normas piešķir personai subjektīvas tiesības un uzliek pienākumus, un ir vērsti uz tiesisko seku nodibināšanu tāpat kā rakstītās tiesību normas.

Vispārējos tiesību principus var izmantot tāpat kā rakstītās tiesību normas un tieši tos piemērot kāda konkrēta gadījuma noregulēšanai. It īpaši vispārējie tiesību principi jāizmanto

¹⁰ Cipeliuss R. 2001, 38. lpp.

¹¹ Sīkāk sk.: turpat 79.-88. lpp.; Dworkin R. Taking rights seriously. London: Bloomsbury Academic, 1997, p. 27.

¹² Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: Daiga Rezevska, 2015, 26. lpp.

¹³ Turpat 37. lpp.

tajos gadījumos, kad nav rakstītas tiesību normas, uz ko pamatoties, un arī gadījumos, kad rakstītās tiesību normas iztulkošanas rezultātā secināts, ka tā ir pretrunā ar vispārējiem tiesību principiem.¹⁴ Ja kāda konkrēta dzīves gadījuma noregulēšanai nav atrodamas rakstītas tiesību normas, tad tiesību piemērotājam ir jāpamatojas uz vispārējiem tiesību principiem, tas ir viņa pienākums.

Latvijā vispārējie tiesību principi tiesību avotu hierarhijā ietilpst patstāvīgajos tiesību avotos, tomēr virkne principu ir tieši iekļauti arī likumos, izvēršot to saturu un būtību un norādot uz to obligātu piemērošanu.

Apkopojot iepriekš norādīto, tiesisko regulējumu veido:

1. valstī spēkā esošie normatīvie tiesību akti, kas satur rakstītās tiesību normas, un ir vispāršaistoši priekšraksti valsts iedzīvotājiem attiecībā uz viņu rīcību un interešu aizsardzību;
2. vispārējie tiesību principi, kā pamatā ir nerakstītās tiesību normas, kas vērstas uz tiesisko seku nodibināšanu, jo rada subjektīvas tiesības un pienākumus, un ir vispāršaistošas.

1.2. Tiesiskā regulējuma nepilnīgums

Kā jau norādīts iepriekš, rakstītās tiesību normas, kas nosaka un regulē valsts iedzīvotāju rīcību un uzvedību, ir iekļautas valsts normatīvajos tiesību aktos. Tātad tiesībām un pienākumiem kādas noteiktas jomas darbības regulēšanai ir jābūt noteiktām normatīvajos tiesību aktos. Normatīvie tiesību akti parasti ir tādi, kas rada arī tiesiskas sekas.

Tiesību aktos ir ietverti noteikumi un nosacījumi, kas fiziskām un juridiskām personām ir jāievēro. Attiecīgi, vadoties pēc tiesību aktos noteiktā, šīm personām ir jāzina savas tiesības un pienākumi, t.i., kā viņām ir jārīkojas, ko viņas drīkst darīt un ko nē, un kāda atbildība par noteikto tiesību normu neievērošanu iestāsies. Tāpat, tiesību aktos noteiktais kalpo par pamatu atbildīgajām valsts amatpersonām kontrolēt šo tiesību normu ievērošanu.

Lai rakstītās tiesību normas būtu piemērojamas, tām ir jābūt konkrēti noteiktām, skaidri noformulētām un pieejamām, lai tās personas, uz kurām šīs tiesību normas attiecas, tās zinātu, saprastu un varētu ievērot. Šādus nosacījumus sevī ietver arī Satversmes¹⁵ 90. pants, kurš nosaka: "Ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības." Šajā sakarā ievērojama nozīme ir tam, lai normatīvie tiesību akti, kuros iekļautas tiesību normas, būtu noteiktajā kārtībā pieņemti. Noteiktā kārtībā pieņemts normatīvais tiesību akts nozīmē, ka:

1. tas ir pieņemts, ievērojot normatīvajos aktos noteikto kārtību;
2. tas ir izsludināts un publiski pieejams atbilstoši normatīvo aktu prasībām;

¹⁴ Rezevska D. 2015, 88. lpp.

¹⁵ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [aplūkots 04.11.2020.]

3. tas ir pietiekami skaidri formulēts, lai persona varētu izprast no tā izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tā piemērošanas sekas,¹⁶ un tā rezultātā personām rodas pārliecība, ka normatīvajos aktos iekļautās tiesību normas ir pienācīgi izvērtētas un nepieciešamas, lai nodrošinātu svarīgāko interešu aizsardzību.

Minēto nosacījumu izpilde nozīmē labas likumdošanas principa ievērošanu. Labas likumdošanas principa ievērošanas obligātums ir svarīgs, lai veicinātu personu uzticēšanos valstij tādā veidā, ka uzticība vieš pārliecību, ka tiesību normās ietvertais regulējums ir pienācīgi izvērtēts, un tiesību ierobežojumi, ja tādi ir, ir taisnīgi. Satversmes tiesa, vērtējot, vai tiesību norma atbilst Satversmei, vispirms pārbauda, vai tiesību norma ir pieņemta pienācīgā kārtībā. Šo būtisko principu Satversmes tiesa vairākkārt ir vērtējusi un izvērsusi savos spriedumos, vairākos no tiem atzīstot, ka apstrīdētās normas nav uzskatāmas par pienācīgā kārtībā pieņemtām.¹⁷ Ja tiesību norma nav pienācīgā kārtībā pieņemta, tad tā nevar radīt tiesiskas sekas, un attiecīgi jāatzīst, ka šī norma nav spēkā.¹⁸

Lai tiesības būtu nepārprotamas, tām jābūt skaidri noformulētām. Ja tiesību norma būs skaidra un nepārprotama, tad personai, uz kuru tā attiecas – gan tā, kuras tiesības šī norma aizsargā, gan tā, kuras tiesības tā ierobežo, būs tiesiskā pašlāvība, ka šī norma kalpos noteiktā mērķa sasniegšanai. Līdzīga situācija būs arī tiesību normas piemērotājam – ja norma būs skaidra un nepārprotama, būs viegli izprast normas būtību un ar to sasniedzamo mērķi, kā arī attiecīgi piemērot normu katrā konkrētā gadījumā.

Kontroli pār tiesību normu izlietošanu un to piemērošanu veic attiecīgas amatpersonas, pieņemot lēmumus katrā individuālā gadījumā. Tā kā tiesību normas parasti ir nodefinētas, lai noregulētu kādu tiesisko attiecību, tad šo tiesību normu piemērotājam jo īpaši svarīgi ir pieņemt tādu lēmumu, kas šo tiesisko attiecību noregulētu taisnīgi un atbilstoši tiesību normas paredzētajam mērķim. Šim lēmuma ir jābūt arī tādā, lai ar to netiktu radītas nepamatotas tiesiskās sekas. To visefektīvāk var panākt, ja tiesību normas ir pilnīgas un skaidras.

Tiesību teorijā ir noteikts, ka katra pilnīga tiesību norma sastāv no tiesiskā sastāva un tiesiskajām sekām. Tiesiskais sastāvs savukārt satur priekšnoteikumus, kuru izpildes gadījumā iestājas tiesiskās sekas. Pilnīga tiesību norma ļoti konkrēti nosaka, kas tiesību subjektam ir atļauts un kas ir aizliegts.¹⁹

¹⁶ Sk., piem., Satversmes tiesas 12.02.2020. sprieduma lietā Nr. 2019-05-01 19. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2020, nr. 32.

¹⁷ Sk., piem., Satversmes tiesas 12.04.2018. spriedums lietā Nr. 2017-17-01. Latvijas Vēstnesis, 2018, nr. 74; 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, Latvijas Vēstnesis, 2019, nr. 48; 28.09.2020. spriedums lietā Nr. 2019-37-0103, Latvijas Vēstnesis, 2020, nr. 191.

¹⁸ Sk., piem., Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2017-17-01 24. punktu.

¹⁹ Sīkāk sk.: Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis,, 2004, 46.-53. lpp.

Tiesību subjektam, lai zinātu, ko drīkst un ko nedrīkst darīt kādā konkrētā jomā, jānoskaidro tiesiskajā regulējumā ietvertās tiesību normas attiecībā uz šo jomu. Ja tiesību subjekts konstatē, ka atbilstošās tiesību normas nesatur tiešus norādījumus viņa rīcībai vai atturēšanai no rīcības, tad viņš var izdarīt nepareizu secinājumu, nonākot pie atziņas, ka viņa uzvedība nav ierobežota ar tiesību normām un viņš ir tiesīgs rīkoties pēc saviem ieskatiem.

Tāpat arī tiesību piemērotājs, skatot jautājumu par tiesisko attiecību noregulēšanu konkrētā gadījumā, sāk ar atbilstošās tiesību normas meklēšanu. Tiesību piemērotājs, neatrodot atbilstošu tiesību normu, nevar izdarīt secinājumu, ka tiesību subjekta rīcība nav noregulēta tiesību normās, un atstāt to bez uzmanības. Tiesību piemērotājam ir būtiski novērtēt svarīgākās aizsargājamās intereses un tiesisko attiecību noregulēt taisnīgi, kas pēc savas būtības nav viegls uzdevums, tādēļ gadījumos, kad tiesību piemērotājs neatrod atbilstošu, spēkā esošu tiesību normu, viņš var nonākt pie secinājuma, ka tiesiskais regulējums konkrētā jomā ir nepilnīgs un to nepieciešams novērst.

Nepilnīgs tiesiskais regulējums ne vienmēr ir likumdevēja pieļautu kļūdu rezultātā radies. Nereti ar normatīvajos tiesību aktos iekļautajām tiesību normām nevar atrisināt katru dzīves gadījumu, jo ikdienas sabiedrisko, sociālo, ekonomisko un tehnoloģisko izmaiņu rezultātā esošās tiesību normas nevar piemērot jaunajiem dzīves gadījumiem, kurus likumdevējs nevarēja paredzēt, kad izstrādāja tiesību normas. Ja tiesību piemērotājs secina, ka nepilnīgums nav apzināts un ir pretējs likuma plānam, tad tas ir likuma robs. Likuma robs pastāv, ja tiesību normu vārdiskais skanējums, arī pēc šo normu iztulkošanas, nesatur piemērotu noteikumu konkrētajam dzīves gadījumam, un tiesību piemērotājam jālemj pēc sava ieskata atbilstoši taisnīguma principam. Likuma robu esamību var novērst ar tiesību tālākveidošanas palīdzību.²⁰ Par to vairāk tiks skatīts pētījuma otrajā nodaļā.

Dzīvē, protams, nav izslēgti arī gadījumi, kad sabiedrības locekļi rīkojas, nezinot pastāvošo tiesisko regulējumu, neinteresējas par tā esamību, apzināti rīkojas pretēji pastāvošajam tiesiskajam regulējumam un tieši neievēro tiesību normās noteiktos ierobežojumus. Šādos gadījumos, tiesību normas piemērotājam, lai pieņemtu taisnīgu lēmumu, īpaši svarīgi ir izvērtēt konkrēto tiesisko situāciju, noskaidrot faktus un apstākļu kopumu, kā arī novērtēt esošā tiesiskā regulējuma mērķi, ko var panākt ar tiesību normu interpretācijas metodēm.

²⁰ Sīkāk sk.: Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 52.-68. lpp.

1.3. Tiesību jaunrade

Kā norādīts iepriekš, katrā tiesiskā valstī ir jābūt iedibinātai tiesiskajai kārtībai, kas sevī ietver arī procesu, kādā tiesību subjektu uzvedības prasības un pienākumi tiek apstiprināti normatīvajos tiesību aktos, kā rezultātā rodas tiesiskais regulējums kādā konkrētā jomā. Šis tiesiskais regulējums satur galvenos priekšrakstus tiesību subjektu uzvedības noteikšanai.

Tiesiskais regulējums rodas tiesību jaunrades rezultātā. Latvijas Republikā tiesību normas, saturošu, normatīvo aktu jaunrades process ir īpaši regulēts vairākos normatīvajos aktos, kas satur instrukcijas un norādījumus kvalitatīva procesa norisei, jo tiesību jaunrades procesā katram darbības posmam ir nozīmīga loma.

Tiesību jaunrades procesā izdala šādus svarīgus principus:

1. demokrātisms – jaunradītajam normatīvajam aktam jābūt vērstam uz cilvēka brīvību maksimālu ievērošanu, tāpēc svarīgi, lai normatīvā akta sagatavošanas procedūra būtu demokrātiska un atklāta, iesaistot tajā ieinteresētās personas un institūcijas;

2. likumība – izstrādātajam normatīvajam aktam jābūt izstrādātam, stingri ievērojot augstāka juridiska spēka normatīvos aktus;

3. zinātniskums – normatīvā akta tapšanā jāiesaista speciālisti ar zinātnisku pieeju, lai atrastu visoptimālāko risinājumu izraudzītā mērķa sasniegšanai;

4. rūpība – normatīvais akts jāizstrādā ar īpašu rūpību, lai nebūtu pieļautas nekāda veida kļūdas, jo tas radīs tiesības un pienākumus personām.²¹

Pēdējo gadu laikā ir aktualizēts jautājums par normatīvo tiesību aktu pieņemšanas procesa trūkumiem, neefektivitāti un tiesisko nestabilitāti, ko rada haotiska, netālredzīga un instinktīva normatīvo aktu jaunrade.²² Šim ir ļoti liela saistība ar iepriekš jau pieminēto labas likumdošanas principu, ko Satversmes tiesa atvasinājusi no tiesiskās valsts principa²³ un atzinusi kā Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāvošu vispārējo tiesību principu un tādējādi pilnībā ieviešot šo principu Satversmes tiesas praksē.²⁴

Satversmes tiesa ir konkretizējusi šādus labas likumdošanas principa elementus, kas dod iespēju saprast, kāpēc likumdevējs noteicis kādu konkrētu pamattiesību ierobežojumu un kādu apsvērumu dēļ šāds ierobežojums demokrātiskā tiesiskā valstī ir pieļaujams:

²¹ Kusiņš G. Normatīvo aktu jaunrade. Grām: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas: rakstu krājums / E. Melkiša red. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 117.-118. lpp.

²² Stupins A. Nepieciešamība pēc leģisprudencē balstītas tiesību normu jaunrades procesa transformācijas demokrātiskā tiesiskā valstī. Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās I: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 535. lpp.

²³ Sk.: Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr.2018-11-01 18.1. punktu.

²⁴ Pleps J. Satversmes tiesa un labas likumdošanas princips: piezīmes par spriedumu lietā Nr. 2018-11-01. Jurista Vārds, 2019, nr.12, 30.-32. lpp.

1. likumdošanas procesā ir jāievēro vispārējie tiesību principi, Satversmē un Saeimas kārtības rullī reglamentētie procesuālie priekšnoteikumi un prasības;

2. likumdevējam jāizvērtē paredzēto tiesību normu atbilstība augstāka juridiska spēka tiesību normām;

3. paredzētās tiesību normas jāaskaņo ar tiesību sistēmā jau pastāvošām tiesību normām;

4. tiesību normas pieņemšanas gaitā jāizvērtē argumenti par šīs normas iespējamo neatbilstību Satversmes tiesas judikatūrai attiecīgā jautājumā;

5. jānodrošina paredzēto tiesību normu apspriešana un tās pienācīgi jāpamato, ja nepieciešams, ar izskaidrojošiem pētījumiem, lai tiktu izvērtēts, vai pastāv alternatīvi risinājumi;

6. likumdošanas procesam jābūt vērstam uz ilgtspējīga tiesiskā regulējuma izstrādi;

7. likumdevējam ir pienākums balstīties plānotā tiesiskā regulējuma sociālās ietekmes izvērtējuma pētījumos un apsvērt regulējuma ieviešanai un izpildei nepieciešamos pasākumus;

8. likumdevējam jāapsver nozaru speciālistu izteiktās riska prognozes un savlaicīgi jāveic riska novērtēšanas pasākumi;

9. likumdevējam ir pienākums savlaicīgi un pienācīgi informēt un likumdošanas procesā iesaistīt sabiedrību un konsultēties ar ieinteresētajām personām.²⁵

Arī alternatīvo tabakas izstrādājumu regulējuma izstrādē jāievēro visi minētie elementi, bet īpaša uzmanība autores ieskatā jāpievērš tā ilgtspējībai, lai izstrādātais regulējums aptvertu jebkādus produktus, ko nākotnē varētu ieviest kā alternatīvus produktus tabakas vai smēķēšanai paredzētiem izstrādājumiem, kuru apriti jau regulē likums. Tas nākotnē ļautu izvairīties no no gadījumiem, kad jaunieviestu produktu aprite nav tiesiski noregulēta.

Labas likumdošanas principa ievērošana ikvienam dod pārliecību par to, ka, izstrādājot tiesisko regulējumu, katrs jautājums ir analizēts, dažādi viedokļi ir uzklauti, un tādējādi labākais iespējamais līdzsvars starp konfliktējošām tiesībām un interesēm ir ticis meklēts.²⁶ Šis veicina sabiedrības uzticēšanos valsts varas orgāniem, paaugstina ticību pieņemtajām tiesību normām un arī uzlabo sabiedrības tiesisko apziņu. Tiesiskā apziņa ir svarīga, jo tā pauž cilvēku attieksmi pret esošām un vēlamām tiesībām, pret likumdošanu, kā arī pauž cilvēku priekšstatus par tiesiski pamatoto, un ir saistīta ar viņu tiesību un pienākumu apzināšanos un

²⁵ Sk.: Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2018-11-01 18.1. punktu.

²⁶ Satversmes tiesas priekšsēdētājas Inetas Ziemeles uzruna Satversmes tiesas svinīgajā sēdē. Rīgā 2020. gada 10. janvārī. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-ineta-ziemeles-uzruna-satversmes-tiesas-svinigaja-sede/>. [aplūkots: 13.11.2020.]

realizāciju.²⁷ Tiesiskai apziņai ir arī īpaša nozīme tiesību normu izstrādē, likumdošanas pilnveidošanā, tiesību normu interpretēšanā un tiesību normu realizācijā.

Tiesību normas rodas likumdošanas ceļā un no tiesību normu pieņemšanas procesa pareizības ir atkarīga arī to kvalitāte. Jaunas tiesību normas parasti rada pēc tam, kad ir konstatēta kāda problēma vai tiesiska situācija, kurai nav atbilstoša tiesiska regulējuma, ar ko to atrisināt. Šādā gadījumā svarīgi ir saprast, vai problēmas risinājumam nepieciešams izstrādāt jaunu tiesisko regulējumu, grozīt esošo un papildināt ar atbilstošām tiesību normām, vai arī jaunas tiesību normas nav nepieciešamas, bet jāprot pareizi piemērot esošās.

Tādējādi, vērtējot esošo situāciju un meklējot iespējamus risinājumus, jāsāk ar fakta konstatēšanu un sasniedzamā mērķa apzināšanu – kāda tiesiskā attiecība ir jāneregulē un kādam ir jābūt taisnīgam iznākumam. Šajā procesā obligāti ir jāizsver, kuras tiesiskajās attiecībās esošās intereses aizstāvēt ir svarīgāk. Jāņem vērā, ka jaunizstrādātā tiesību norma attieksies uz vairākiem tiesību subjektiem un dažādām situācijām, tāpēc normai ir jābūt visaptverošai, tomēr vienlaikus konkrētai. Nedrīkst aizmirst, ka jauno tiesību normu tekstam ir jābūt noformulētam tā, lai normas ir skaidras, nepārprotamas un atspoguļo sasniedzamos mērķus. Galu galā jānonāk pie risinājuma, ka ar jaunieviesto tiesību normu konstatētā problēma tiks atrisināta.

Ja nebūs ievēroti iepriekš aprakstītie nosacījumi un nebūs apzināta pastāvošās problēmas būtība, nebūs nodefinēts ar tiesību normu sasniedzamais mērķis, nebūs izvērtēts konkurējošo interešu svarīgums un tiesību normas teksta izstrādē nebūs piesaistīti attiecīgo jomu speciālisti, t.sk. juristi, tad ar lielu pārliecību var apgalvot, ka jaunā tiesību norma nebūs sasniegusi izvirzīto mērķi un attiecīgi tiesiskais regulējums konkrētā jomā paliks nepilnīgs.

Vienlaikus jāatzīst, ka pat ja visi priekšnosacījumi un principi tiesību normu jaunrades procesā ir ievēroti, nereti var gadīties, ka drīz vien pēc tiesību normas spēkā stāšanās tā vairs neaptver visus iespējamus gadījumus, kas var rasties, un tiesiskais regulējums šajā jomā kļūst nepilnīgs. Tas tādēļ, ka mūsdienu mainīgajā laikmetā, attīstās gan tehnoloģijas, gan arī cilvēku radošums un idejas, kā rezultātā nākotnes idejas ne vienmēr var paredzēt un neregulēt ar tiesību normām.

Kā jau iepriekš norādīts, tiesību normas tiek izmantotas tiesisko attiecību taisnīgai neregulēšanai, ievērojot svarīgāko interešu aizstāvību. Ja tiesiskais regulējums ir nepilnīgs, tas rada labvēlīgus apstākļus tām personām, kuras vēlas izvairīties no rakstīto tiesību normu ievērošanas, un attiecīgi gūst labumu savās interesēs. Savukārt valstij nepilnīga tiesiskā regulējuma gadījumā ir ierobežotas iespējas aizsargāt svarīgākās intereses.

²⁷ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: "P&Ko" tipogrāfija, 2002, 6. lpp.

2. TIESISKĀ REGULĒJUMA NEPILNĪBU NOVĒRŠANAS IESPĒJAS

2.1. Pareiza tiesību normu piemērošana

Tiesību normu piemērošana ir viens no veidiem, kā tiesību normas tiek realizētas dzīvē. “Tiesību normu piemērošana ir formāli noteikta valsts institūciju aktīva tiesiska darbība, lai piešķirtu tiesību subjektiem normās paredzētās tiesības un pienākumus, izraisot, grozot vai pārtraucot tiesiskās attiecības”²⁸.

Tiesību normas piemēro kompetentas valsts institūcijas (šo institūciju amatpersonas) gadījumos, kad pieņem lēmumus par tiesisko attiecību nodibināšanu, grozīšanu vai atcelšanu. Šie lēmumi personām, uz kurām tie attiecas, rada tiesiskas sekas – gan tiesības, gan pienākumus, līdz ar ko ir būtiski, lai pieņemtais lēmums ir taisnīgs un svarīgākās intereses aizstāvošs. Tādēļ, pirms lēmuma pieņemšanas, tiesību normu piemērotājam ir jāveic izvērtēšanas process, sākot ar faktisko un tiesisko apstākļu konstatēšanu, un tad identificējot piemērojamās tiesību normas. Lai nodrošinātu, ka identificētās tiesību normas ir tās atbilstošākās, jo tām būs būtiska nozīme gala lēmuma pieņemšanā, ir jānoskaidro šo tiesību normu būtība, jāapzina mērķis, kas ar šo tiesību normu piemērošanu jāsasniedz, kā arī jāizvērtē, vai ar šīm tiesību normām mērķis tiks sasniegts.

Lai pareizi piemērotu, tiesību normas, jāievēro šādas pamatprasības:

1. pamatotība – tiesību norma jāpiemēro tikai tām tiesiskajām attiecībām, kuru regulēšanai attiecīgā norma ir paredzēta, un tikai tad, kad ir konstatēti faktiskie apstākļi lietā;
2. likumība – tiesību normu piemērošanā kompetentajām iestādēm pareizi jāizvēlas un jāiztulko tiesību norma un lēmums jāpieņem saskaņā ar normas priekšrakstiem;
3. lietderība – kompetentajai iestādei, lai noregulētu tiesiskās attiecības, katrā konkrētā gadījumā jāpieņem vislietderīgākais lēmums, precīzi ievērojot normatīvajos aktos noteiktos nosacījumus.²⁹

Protams, jāmin arī, ka tiesību normu piemērošanā liela nozīme ir vispārējiem tiesību principiem. Kā galvenos šajā sakarā autore vēlas norādīt likumības principu, taisnīguma principu, vienlīdzības principu. Likumības princips nozīmē, ka piemērotajām tiesībām ir jābūt uz likuma pamata piemērotām – piemērotajai tiesību normai ir jābūt likumā vai citā normatīvajā aktā ierakstītai, kā arī piemērošanai ir jānotiek uz likuma pamata – arī tikai ar likumā vai citā normatīvajā aktā noteikto tiesību normu ietvaros. Taisnīguma princips

²⁸ Plotnieks A. 2013, 250.lpp.

²⁹ Krastiņš I. 1994, 17.-18.lpp.

jāievēro, lai, piemērojot tiesību normu, tiktu izsvērtas iesaistītās intereses un svarīgākās intereses tiktu aizstāvētas ar taisnīgu noregulējumu. Vienlīdzības princips, savukārt jāievēro, lai nepieļautu gadījumus, kad faktiski un tiesiski vienādos apstākļos, tiesību normas tiek piemērotas atšķirīgi.

Vispārējie tiesību principi, kā zināms, tiesību avotu hierarhijā ierindojami virs normatīvajiem tiesību aktiem, tādēļ to ievērošana ir vienlīdz svarīga, kā radot tiesību normas, tā arī piemērojot tās. Jo īpaši svarīgi vispārējos tiesību principus ir piemērot tajos gadījumos, kad secināts, ka tiesiskais regulējums ir nepilnīgs.

Tiesību normas piemērošanu sāk ar juridisko siloģismu, kad no tiesību normā esošiem kategoriskiem apgalvojumiem izsecina slēdzienu. Šis slēdziens izsaka loģisko secīgumu, bet ne patiesību. Tādēļ ar subsumcijas palīdzību faktiskie apstākļi tiek pakārtoti iepretim tiesību normā norādītajam normas sastāvam. Tiesību normā paredzētās tiesiskās sekas iestājas tajā gadījumā, ja subsumcijas rezultātā secināms, ka visi normas sastāvā ietvertie tiesisko seku iestāšanās priekšnoteikumi ir īstenojušies konkrētā gadījuma faktiskajā sastāvā. Ja kaut viens no priekšnoteikumiem faktiskajā sastāvā nav īstenojies, tiesiskās sekas neiestājas.³⁰

Rezultātā, ja tiek ievērots iepriekš minētais process tiesību normas piemērošanā un secināts, ka konkrētā gadījuma faktiskie apstākļi atbilst tiesību normā iekļautajam sastāvam, tad šo normu atbilstoši iegūtajam rezultātam var izmantot tiesiskās sekas nodibinošā aktā, un var it kā secināt, ka tiesību norma ir pareizi pielietota. Tomēr, no tiesību teorijas viedokļa tiesību norma pareizi pielietota ir tad, kad ir izpētīts arī normas teksts, tās mērķis, nolūks un nozīme. To var izdarīt, veicot tiesību normu interpretēšanu.

Šeit autore vēlas norādīt, ka gadījumos, kad lēmumi, kas nodibina, groza vai izbeidz tiesiskās attiecības, tiek pieņemti pamatojoties uz neatbilstošām tiesību normām (gan materiālajām, gan procesuālajām), tad gala rezultātā, protams, nevar nonākt pie taisnīga lēmuma, turklāt pieņemtais lēmums nebūs tiesisks un būs pamats tā atcelšanai.

2.2. Tiesību normu interpretēšana

Viens no veidiem kā pareizi piemērot tiesību normas, kā arī noskaidrot kādas konkrētas tiesību normas būtību, jēgu un mērķi, ir veikt tiesību normas iztulkošanu. Iztulkošanu veic ar interpretācijas metožu palīdzību. Šajā kontekstā vārdi “iztulkošana” un “interpretēšana” ir kā sinonīmi, tādēļ autore šajā darbā izmanto tos abus, atkarībā no labskanības.³¹

³⁰ Sīkāk sk.: Kalniņš E. Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. 2003, 20.-29.lpp.

³¹ Iztulkošanu apzīmē arī ar vārdu “interpretēšana”. Sīkāk par šo vārdu pielietošanu sk.: Meļķis E. Tiesību normu iztulkošana. 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 7.-9. lpp.

Interpretēšanu var veikt arī gadījumos, kad nepieciešams noskaidrot tikai tiesību normā iekļauta atsevišķa vārda jēgu un būtību. Interpretēšana, galvenokārt, nozīmē tiesību normas saturs izanalizēšanu tā, lai noskaidrotu normas rašanās iemeslu un paredzēto sasniedzamo mērķi, vienlaikus, ņemot vērā tiesiskās sekas. Lai to izdarītu, tiesību piemērotājam, kurš vienlaikus ir arī tā persona, kas veic tiesību normu interpretēšanu, talkā jāņem tiesību teorijā noteiktās tiesību normu interpretācijas metodes. Juridiskajā nozīmē tiesību normu iztulkošana ir specifisku metožu un paņēmienu kopums, kas jāpielieto, lai iespējami objektīvi atklātu tiesību normas saturu un izprastu tās jēgu un mērķi, tādējādi sekmējot normas piemērošanu atbilstoši tiesību sistēmas un taisnības principiem.³²

Tiesību teorijā pastāv vairākas tiesību normu interpretācijas metodes, tomēr kā galvenās tiesību doktrīnā vispārīgi atzītās tiesību normu interpretācijas metodes jānorāda šīs:

1. gramatiskā (filoloģiskā);
2. sistēmiskā;
3. vēsturiskā;
4. teleoloģiskā.³³

Tiesību normas iztulkošanu sāk ar tiesību normas teksta (normā iekļauto vārdu) izzināšanu. To veic ar gramatisko iztulkošanas metodi. Gramatiskā iztulkošanas metode ietver sevī gan vārdu nozīmes noskaidrošanu, gan lietotās interpunkcijas ņemšanu vērā. Tiesību normas satur gan ikdienā lietojamus vārdus, kas ikkatram ir saprotami, gan arī īpašus juridiskus terminus vai izteicienus, kam nepieciešams izskaidrojums. Tieši šo divu pēdējo – juridisku terminu vai izteicienu – vārdiskās nozīmes noskaidrošanai jo īpaši ir nepieciešams pielietot gramatisko iztulkošanas metodi. Ja gadījumā kādam vārdam tiesību normā ir vairākas nozīmes, tad jānoskaidro, kura no nozīmēm visvairāk atbilst konkrētajam gadījumam.³⁴

Tiesību normas var saturēt legāļdefinīcijas un arī ģenerālklausulas. Legāļdefinīcijām skaidrojums ir jau sniegts, visbiežāk tas ir normatīvajā aktā iekļauts jēdzienu vai terminu skaidrojums, par ko parūpējies ir likumdevējs normatīvā regulējuma tapšanas procesā. Legāļdefinīciju esamība normatīvajā aktā lielā mērā var atvieglot tiesību normas piemērotāja darbu, jo tiesību normas iztulkošanas procesā nav jāvelta laiks kādu konkrētu tiesību normā izmantoto jēdzienu nozīmes izzināšanai, tomēr teorijā legāļdefinīcija tiek uzskatīta par

³² Meļķis E. 2000, 13. lpp.; Peczenik A. On Law and Reason. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers, 1989, pp. 250-251.

³³ Sīkāk sk.: Meļķis E. Tiesību normu interpretācijas metodes. Rīga: Latvijas Universitāte, 1996, 15.-16. lpp.; Meļķis E. Iztulkošanas metodes. Grām. *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rīga. Latvijas Universitāte, 2003, 113. lpp.; Rezevska D. Šķirkli: tiesības. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/26219>. [aplūkots: 12.12.2020.]

³⁴ Sīkāk sk.: Meļķis E. 2000, 27.-31. lpp.

nepilnīgu tiesību normu, jo tā var saturēt nenoteiktas pazīmes, kuru konkretizācija ir tiesību piemērotāja uzdevums.³⁵ Ģenerālklausulas savukārt ir tādi nenoteikta satura jēdzieni, kas jāpiepilda ar noteiktu saturu atbilstoši konkrētajam gadījumam. Arī tad ir izmantojama gramatiskā interpretācijas metode. Tātad, izmantojot gramatisko interpretācijas metodi, noskaidro tiesību normas teksta jēgu no valodas viedokļa.

Nākamais solis tiesību normas iztulkošanas procesā ir noskaidrot, kā šīs tiesību normas jēga iekļaujas kopējā tiesību sistēmā. To var izdarīt ar sistēmiskās interpretācijas metodes palīdzību. Ar sistēmiskās interpretācijas metodi tālāk izpēta tiesību normas vai tās sastāvdaļu tekstuālo saturu normu savstarpējā kontekstā, kā arī kontekstā ar citām normām, t.sk., vispārējiem tiesību principiem. Visupirms ieteicams vērtēt kopsakaru ar citām normām tajā pašā normatīvajā aktā, un tikai pēc tam līdzīgas attiecības regulējošos normatīvajos aktos. Sistēmiskā metode jāpielieto arī tad, ja tiesību normā ir norāde uz citiem normatīvajiem aktiem vai normām, un tad attiecīgi interpretēšana jāveic, ņemot vērā šajos citos normatīvajos aktos noteiktās normas. Šajā interpretēšanas posmā arī ir jāvērtē kā tiesību norma atbilst dažādiem tiesību principiem. Pielietojot sistēmisko interpretācijas metodi, jāņem vērā arī tiesu praksē nostiprinātās atziņas uz konkrēto tiesību normu vai līdzīgu gadījumu. Sistēmiski interpretējot, vienmēr jāpatur prātā, ka tiesību normai jābūt saskaņā ar tās mērķi un taisnīguma priekšstatiem, kas ietverti citās tiesību normās.³⁶ Tātad, izmantojot sistēmisko interpretācijas metodi, noskaidro tiesību normas jēgu kopsakarā ar citām tiesību normām.

Virzoties tālāk tiesību normas interpretēšanā, ar vēsturiskās interpretēšanas metodes palīdzību ir jānoskaidro konkrētās tiesību normas rašanās iemesli un pamatojums, lai zinātu, kāda mērķa sasniegšanai šī tiesību norma tika radīta. Jāpēta normas vārdiskā un arī saturiskā teksta nozīme no tā laika, kad norma radās, viedokļa. Atbilstošākais avots tam būtu normatīvā akta, kurā iekļauta tiesību norma, sākotnējās ietekmes novērtējumā (anotācijā) norādītā informācija par to, kādēļ šāds tiesiskais regulējums ir nepieciešams, kā arī stenogrammas no likumprojekta izskatīšanas procesa. Protams, tiesību normas piemērošanas laikā kāds arguments vai skaidrojums var būt laika gaitā mainījies un tādēļ atšķirties no tā, kāds tas bija normas pieņemšanas laikā, tomēr sistēmiski normas interpretācija jāveic atbilstoši kopējam sasniedzamajam mērķim, lai taisnīgi noregulētu pastāvošo tiesisko situāciju.³⁷ Tātad, izmantojot vēsturisko interpretācijas metodi, noskaidro tiesību normas rašanās pamatu.

Kā pēdējo, bet ne būt ne mazāk svarīgo, izmanto teleoloģisko tiesību normu interpretācijas metodi. Ar šo metodi noskaidro mērķi, kuru paredzēts sasniegt ar šīs tiesību

³⁵ Neimanis J. 2004, 54. lpp.

³⁶ Sīkāk sk.: Meļķis E. 2000, 34.-42. lpp.

³⁷ Sīkāk sk.: turpat 43.-47. lpp.

normas esamību tiesiskajā regulējumā, noskaidro likuma objektīvo mērķi, ko apzīmē ar *ratio legis*. Normas tekstā mērķis netiek formulēts, bet tas izriet no kopējā vērtējuma, sasaistot ar citām tiesību normām gan tajā pat normatīvajā aktā, gan tiesību normām citos normatīvajos aktos tajā nozarē, gan arī tiesību sistēmā kopumā. Mērķim var būt gan juridisks raksturs, gan sociāls raksturs. Tiesību normu juridisko mērķi noskaidro, pamatojoties uz visu trīs iepriekš norādīto metožu rezultātā iegūtajiem secinājumiem (noskaidro t.s. “likuma gribu”).³⁸ Tiesību normu mērķa sociālais raksturs pēc autora domām izpaužas aspektā, ka tiesību normas mērķa saturs ir vērsts uz sociālo attiecību noregulēšanu un būtiskāko pamattiesību garantēšanu.

Tiesiskā regulējuma, kas sastāv no likumos ietvertajām tiesību normām, mērķis parasti ir norādīts paša likuma sākumā, jo tas nosaka likuma saturu un norāda, kas ar šo likumu jāsasniedz. Tiesību normas top, lai ar to esamību sasniegtu kādu konkrētu mērķi, piemēram, nodrošinātu cilvēku veselības un vides aizsardzību, kā tas ir ar tabakas izstrādājumu aprites regulējumu. Vispārīgi tiesiskā regulējuma mērķis ir noregulēt noteiktas tiesiskās attiecības, taču katra likuma mērķis ir jau daudz konkrētāks, tādēļ tas ir jānoformulē pietiekami skaidri, bet tajā pat laikā visaptveroši, lai katra likumā ietvertā norma atbilstu šim konkrētajam mērķim. Tāpat kā legāļdefinīciju gadījumā, arī mērķa formulējuma esamība palīdz tiesību piemērotājam izsecināt likumdevēja gribu un atbilstoši piemērot tiesību normas. Likuma mērķim ir liela nozīme tiesību normu piemērošanā un likuma mērķa esamība palīdz tiesību piemērotājam interpretēt tiesību normas, kā arī atvieglo tiesību tālākveidošanu, kas šajā nodaļā tiks apskatīta vēlāk. Tātad, izmantojot teleoloģisko interpretācijas metodi, noskaidro mērķi, kas jāsasniedz ar konkrēto tiesību normu.

Tiesību normu interpretācijas sakarā nedrīkst nepieminēt, ka neatkarīgi no tā, vai interpretē kādu tiesību normu atsevišķi vai noteiktu regulējumu kopumā, jāievēro pamatnosacījums, ka tiesību norma nedrīkst būt pretēja augstāka spēka tiesību normām, tādēļ tā jāinterpretē atbilstoši augstāka spēka tiesību normām. Šeit jāatceras, ka šim pamatprincipam jābūt ievērotam jau izstrādājot tiesību normu un pēc tā arī interpretējot jāvadās. Tādējādi, iztulkošanas rezultātā iegūtajam izvērtējumam nevajadzētu izrādīties pretrunā ar augstāka spēka tiesību normu. Pretējā gadījumā iztulkotā tiesību norma kļūst nepiemērojama un ir apšaubāma tās spēkā esamība.

No iepriekš aprakstītā secināms, ka, veicot tiesību normu interpretēšanu, svarīgi ir izmantot visas četras interpretēšanas metodes, lai iegūtais izvērtējums būtu vispusīgs un sniegtu atbildes uz jautājumiem par tiesību normas būtību, jēgu un sasniedzamo mērķi. To var

³⁸ Sīkāk sk.: Meļķis E. 2000, 47.-53. lpp.

panākt loģiski virzoties no tiesību normā iekļauto vārdu jēgas noskaidrošanas, līdz sistēmiski izsecinot sasniedzamo mērķi, tādēļ metožu pielietošanas secībai arī ir nozīme.

Gan juridiskajā literatūrā, gan tiesu praksē ir sastopamas norādes, ka tiesību piemērotājs nevar brīvi izvēlēties izmantot tikai vienu no tām, piemēram, gramatisko, ar kuru iztulkošanu parasti sāk. Tādēļ nav pietiekami izmantot vienu interpretēšanas metodi.³⁹ Tādējādi, autore izdara secinājumu, ka tikai izvērsts tiesību normu izvērtējums var novest līdz atbilstošam un taisnīgam situācijas noregulējumam.

Civiltiesību jomā tiesību normu iztulkošanas tiesiskais pamats un obligātums ir nostiprināts Civillikuma⁴⁰ 4. pantā, kurš nosaka, ka “likuma noteikumi iztulkojami vispirms pēc to tiešā jēguma; vajadzības gadījumā tie iztulkojami arī pēc likuma sistēmas, pamata un mērķa, un, beidzot, arī pēc analogijas”. Tādējādi var secināt, ka šajā pantā ir norāde uz visām četrām svarīgākajām tiesību normu iztulkošanas metodēm – gramatisko, sistēmisko, vēsturisko un teleoloģisko. Vienlaikus, Civillikuma 2. panta pirmā daļa nosaka, ka “likums piemērojams visos tiesību jautājumos, uz kuriem attiecas tā teksts vai iztulkojums”. Arī šajā pantā ir ietverts tiesību normu iztulkošanas obligātums. Turklāt šim teikumam ir ļoti būtiska nozīme, jo tas apstiprina un tiesiski norāda, ka pastāv iespēja, kad tiesību normas teksts var atšķirties no šīs tiesību normas iztulkojuma (tā saucamais likuma “burts” un likuma “gars”). Šī Civillikuma norma apstiprina, ka kādas konkrētas tiesību normas regulējums var neaptvert visus iespējamus šīs normas aspektus, un ka šīs tiesību normas iztulkošana ir viens no juridiskiem instrumentiem kā piemērot šo normu konkrētam dzīves gadījumam.⁴¹

Savukārt publisko tiesību jomā tiesību normu iztulkošanas tiesiskais pamats un obligātums ir nostiprināts Administratīvā procesa likuma⁴² 8. pantā un apzīmēts kā tiesību normu saprātīgas piemērošanas princips. Minētais pants nosaka, ka “iestāde un tiesa, piemērojot tiesību normas, izmanto tiesību normu interpretācijas pamatmetodes (gramatisko, sistēmisko, vēsturisko un teleoloģisko metodi), lai sasniegtu taisnīgāko un lietderīgāko rezultātu”. Papildus Administratīvā procesa likuma 17. pantā ir īpaši norādīts, ko tieši ar šīm metodēm var noskaidrot.

Tiesību normu iztulkošanu vēl iedala oficiālajā un neoficiālajā iztulkošanā. Oficiālā iztulkošana ir gadījumos, kad to veic normas radītājs un/vai piemērotājs, līdz ar to šāda

³⁹ Sk.: Neimanis J. 2004., 157.-158. lpp.; Administratīvās apgabaltiesas 28.06.2013. sprieduma lietā Nr. A420553210, AA43-0759-13/6 12.punkts. Pieejams: https://tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.apg.tiesas%20spriedumi/J%C5%ABnajs/28.06.2013/AL_2806_apg_AA43-0759-13_6.pdf [aplūkots 11.11.2020.]; Satversmes tiesas 08.06.2010. sprieduma lietā Nr. 2009-115-01 9.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010, nr. 93; Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2017-01-01 11.punkts.

⁴⁰ Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [aplūkots 11.11.2020.]

⁴¹ Sk.: Meļķis E. 2000, 15.-16. lpp.

⁴² Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2001. [aplūkots 11.11.2020.]

iztulkošana rada juridiskas sekas. Savukārt par neoficiālo iztulkošanu sauc tos gadījumus, kad viedokli par tiesību normas būtību, sasniedzamo mērķi un piemērojamību, pauž jomas speciālisti ar īpašām zināšanām. Juridisku seku šādai iztulkošanai nav, bet ieteikuma raksturs gan. Likumu komentāri, kuros galvenokārt tiesību jomas speciālisti ir apkopojuši gan zinātnes, gan prakses svarīgākos aspektus, kas palīdz izprast un izskaidro tiesību normas, arī ietilpst neoficiālajā iztulkošanā.⁴³

Ievērojot no demokrātiskas tiesiskas valsts izrietošos tiesiskuma un taisnīguma principus, tiesību normu iztulkošanā nedrīkst pārsniegt normas teksta robežas, jo tas var novest pie nepareiza secinājuma un attiecīgi netaisnīgas lietas izspriešanas. Tādēļ svarīgi ievērot, lai interpretācijas rezultāts neizietu ārpus tiesību normas vārdiskās jēgas ietvariem un izmantotā interpretācijas metode nepaplašinātu tiesību normas saturu tiktāl, ka pēc būtības tiek radīta jauna tiesību norma. Ja iztulkošanas rezultāts iziet ārpus valodā iespējamā, tad runa patiesībā ir par tiesiskā regulējuma nepietiekamības novēršanu jeb tiesību tālākveidošanu⁴⁴.

2.3. Likuma robi un tiesību tālākveidošana

Gadījumos, kad tiesību normas piemērotājs pirmšķietami konstatē, ka konkrētās tiesiskās situācijas noregulēšanai tiesiskajā regulējumā nav atrodama atbilstoša tiesību norma, tad viņš veic esošo tiesību normu iztulkošanu ar interpretācijas metožu palīdzību. Savukārt, ja arī pēc tiesību normu iztulkošanas viņš iegūst rezultātu, ka attiecīgais tiesiskais regulējums neaptver tiesiskās situācijas faktiskos apstākļus, tad tiesību normu piemērotājam nākas secināt, ka attiecībā uz konkrēto situāciju pastāv tiesiskā regulējuma nepilnība, t.s., “likuma robs”.

Likuma robs tiek uzskatīts par tiesību sistēmas defektu, jo nav noregulēta tāda situācija, kad gadījums ir tiesiskās regulēšanas sfērā, bet tiesību norma, kas to regulētu, neeksistē vispār vai, ja eksistē, tad to nav iespējams piemērot konkrētā gadījumā.⁴⁵ Var teikt, ka likuma robu esamībai ir visai objektīvi iemesli, jo mūsdienu nemitīgajā zinātnes, tehnoloģiju, ekonomikas un arī sabiedrības un tās savstarpējo attiecību attīstībā likumdevējam ir diezgan neiespējami paredzēt tādu tiesisko regulējumu, kas aptvertu visus iespējamus tiesisko attiecību gadījumus attiecībā uz jebkuru faktisko apstākļu pastāvēšanu. Tā rezultātā rakstītajās tiesību normās, to vārdiskajā saturā, nav iekļauti uzradušies gadījumi, līdz ar to tiesiskajā regulējumā nav atrodama tieši piemērojama tiesību norma. Arī mūsdienu juridiskās metodes mācībā ir atzīts,

⁴³ Sīkāk sk.: Meļķis E. 2000, 57.-60. lpp.

⁴⁴ Neimanis J. 2004, 149. lpp.

⁴⁵ Plotnieks A. 2013, 324. lpp.; sīkāk sk.: Peczenik A. 1989, pp. 24-26.

ka pat rūpīgi pārdomāts likums nenoregulē pilnīgi visus iespējamus tiesiski nozīmīgos dzīves gadījumus, kas pakļaujas kāda konkrēta likuma piemērošanas jomai⁴⁶.

Tiesību teorijā izšķir vairākus likuma robu veidus. Pēc rakstura tie ir atklātie un aizklātie jeb slēptie likuma robi, savukārt pēc izcelsmes laikā tie ir sākotnējie un vēlāk radušies likuma robi. Atklātie robi ir tajos gadījumos, kad tiesiskais regulējums nesatur speciālu normu, lai gan šādas normas nepieciešamība izriet no likumā iekļautajām vispārīgajām normām. Slēptie robi pastāv tad, ja tiesiskajā regulējumā attiecībā uz noteiktu dzīves gadījumu grupu ir ietverts pozitīvs tiesiskais regulējums, taču atbilstoši tā jēgai un mērķim šo regulējumu nevar piemērot, jo tajā nav ņemtas vērā konkrētajam gadījumam raksturīgās un nozīmīgās īpatnības.⁴⁷

Par sākotnēju likuma robu atzīst tādu, kas pastāvējis jau likuma pieņemšanas brīdī. Iemesli tam var būt divi – likumdevējs apzinājies šāda nepilnīga regulējuma esamību un ar nolūku to saglabājis, lai nepieciešamības gadījumā tiesību normas piemērotājs to aizpildītu, vai likumdevējs maldīgi uzskatījis, ka tiesiskais regulējums jau ietver normas, kas atrisina noteikto dzīves gadījumu. Vēlākie likuma robi rodas tad, kad aktualizējas tādi gadījumi, ko likumdevējs nevarēja paredzēt.⁴⁸

Jau Aristotelis uzskatīja, ka, ja likums paredz vispārīgu normu, kuras spēkā esamības robežās nonāk gadījums, kuram tas neder, tad būtu pareizi šo kļūdu labot saskaņā ar likumdevēja izpratni.⁴⁹ Tiesību normu piemērotājs, ja nevar atrast atbilstošu tiesību normu, nedrīkst atstāt tiesisko situāciju nenoregulētu un pamatot savu rīcību ar to, ka tiesiskais regulējums ir nepilnīgs. Tāpat arī nedrīkst noregulēt tiesisko situāciju pēc saviem ieskatiem atbilstoši savai pārlicībai, kas var izrādīties netaisnīgs noregulējums. Tiesību normas piemērotāja pienākums ir “aizpildīt” radušos robu. Ja to nevar izdarīt ar interpretācijas metodēm, tad tiesību normu piemērotājam jāveic tiesību tālākveidošana. Esošo tiesību normu interpretācija ir neatņemama sastāvdaļa tiesību tālākveidošanas procesā, kurā, lai nonāktu pie taisnīga situācijas risinājuma, ir jāizsver būtiskākās intereses.

Atklātos likuma robus var aizpildīt ar likuma analogiju. Likuma analogija nav tiesību normu iztulkošana, bet ir “tiesību normas attiecināšana uz gadījumu, uz kuru norma pēc tās vārdiskā formulējuma jēgas tieši neattiecas, bet kurš pēc būtiskajām pazīmēm ir līdzīgs

⁴⁶ Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. Grām.: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā: rakstu krājums / Edgara Meļķiša zin. red. Rīga: Ratio iuris, 2003, 126.-127. lpp.

⁴⁷ Plotnieks A. 2013, 325. lpp.; Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. 2003, 139. lpp.

⁴⁸ Plotnieks A. 2013, 325. lpp.; Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. 2003, 139.-143. lpp.

⁴⁹ Cipeliuss R. 2001, 110. lpp.

normas hipotēzē aprakstītajam gadījumam”⁵⁰. Analogijas pielietošanas iespējas sākas tur, kur beidzas interpretācijas iespējas.⁵¹

Lai piemērotu analogiju, vispirms ir jākonstatē, ka uz konkrēto gadījumu attiecas vispārīga norma, bet speciālā norma konkrēti šim gadījumam neeksistē. Tad jāapzina tās tiesību normas, kas regulē konkrētajam gadījumam līdzīgus gadījumus. Līdzību konstatē pēc līdzīgās normas hipotēzē aprakstītajām būtiskajām objektu pazīmēm, salīdzinot konkrētā gadījuma pazīmes ar atrastās normas hipotēzē uzskaitītajām pazīmēm. Jo vairāk kopīgo pazīmju, jo analogija ir stiprāka. Svarīgi ir pārbaudīt, vai nav jāizdara slēdziens par pretējo (*argumentum e contrario*), t.i., vai līdzīgā norma nav paredzēta tikai tajā konkrēti noteikto gadījumu noregulēšanai. Te palīdz gramatiskā, vēsturiskā un teleoloģiskā interpretācijas metode. Ja tiesību normu piemērotājs ir pārliecinājies, ka konkrētā gadījuma būtiskās pazīmes atbilst izvēlētajā speciālajā tiesību normā uzskaitītajām pazīmēm un ir atzīstamas par līdzīgām, tad viņš var radīt jaunu normu individuālam gadījumam. Tiesību normas izvēle pēc analogijas ir pareiza, ja eksistē būtiska līdzība starp normā paredzēto un faktisko gadījumu.⁵²

No vienas puses, analogiju tiesību normu piemērošanā var izmantot tajos gadījumos, kad to piemērošanas apjoms ir noteikts likumā.⁵³ Latvijas Republikā analogijas izmantošana kā pienākums, tāpat kā interpretēšanas metožu izmantošanas obligātums, ir nostiprināta gan Civillikumā⁵⁴ (civiltiesībās), gan Administratīvā procesa likumā⁵⁵ (publiskajās tiesībās). Papildus analogijas izmantošana civiltiesībās ir noteikta arī Civilprocesa likuma⁵⁶ 5. pantā, kurā teikts: “ja nav likuma, kas regulē strīdīgo attiecību, tiesa piemēro likumu, kurš regulē līdzīgas tiesiskās attiecības”. Tomēr saskaņā ar tiesību zinātnieka J. Neimaņa izdarīto secinājumu Latvijas likumos tiesību normas neprecīzi atspoguļo analogijas metodi, jo, piemēram, Civilprocesa likumā analogijas izmantošana attiecināta vienīgi uz materiālo tiesību normām, lai gan analogija neapšaubāmi būtu pielietojama arī civilprocesuālajās tiesībās. Turklāt Civilprocesa likumā ir legītimēta vienīgi likuma analogija, savukārt Administratīvā procesa likumā iestāde un tiesa ir pilnvarotas izmantot vienīgi tiesību analogiju.⁵⁷

⁵⁰ Plotnieks A. 2013, 327. lpp.; Peczenik A. 1989, pp. 395-395.

⁵¹ Melķis E. 1996, 10. lpp.

⁵² Sīkāk sk.: Plotnieks A. 2013, 326.-329. lpp.; Peczenik A. 1989, p. 392.

⁵³ Turpat 326. lpp.

⁵⁴ Civillikuma 4. pants: Likuma noteikumi iztulkojami vispirms pēc to tieša jēguma; vajadzības gadījumā tie iztulkojami arī pēc likuma sistēmas, pamata un mērķa, un, beidzot, arī pēc analogijas.

⁵⁵ Administratīvā procesa likuma 17. panta otrā daļa: Ja iestāde vai tiesa konstatē tiesību sistēmā nepilnību, tā var šo nepilnību novērst, arī lietojot analogijas metodi, tas ir, sistēmiski analizējot līdzīgu gadījumu tiesisko regulējumu un šīs analīzes rezultātā konstatētos tiesību principus piemērojot konkrētajā gadījumā. Ar analogiju nedrīkst pamatot tādu administratīvo aktu, kurš ierobežo adresāta cilvēktiesības.

⁵⁶ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts: 14.10.1998. [aplūkots 13.11.2020.]

⁵⁷ Neimanis J. 2006, 106.-107. lpp.

No otras puses, saskaņā ar tiesību zinātnieka J. Neimaņa secināto, tā kā analogijas konstitucionālais pamats ir tiesiskās vienlīdzības princips, tad analogijas izmantošanai nav nepieciešama īpaša likumos noteikta likumdevēja atļauja un tiesību piemērotājam analogijas piemērošanas gadījumā nav jāvadās pēc likumos norādītās atļaujas, jo tajos likumdevējs nereti iekļāvis nepilnīgu analogijas pielietošanas pilnvarojumu vai to nemaz nav iekļāvis, kā rezultātā var rasties maldīgs uzskats, ka analogija attiecīgajā nozarē vispār nav atļauta.⁵⁸

Atsevišķos jautājumos likumdevējs papildus ir noteicis, kad analogijas izmantošana nav pieļaujama. Tā tas ir Administratīvā procesa likumā, kur 17. panta otrajā daļā iekļauts teikums “Ar analogiju nedrīkst pamatot tādu administratīvo aktu, kurš ierobežo adresāta cilvēktiesības.” Šāda tiesību norma acīmredzot aizsargā privātpersonu no valsts pārvaldes iejaukšanās tās tiesībās. Citos likumos, savukārt, analogijas izmantošanas aizliegums ir izteikts netieši, piemēram, likuma “Par nodokļiem un nodevām”⁵⁹ 2. panta trešajā daļā ir noteikta šāda norma: “konkrēto nodokli vai nodevu uzliek saskaņā ar konkrētā nodokļa vai nodevas likumu, kā arī šajā likumā paredzētajos gadījumos saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem vai vietējo pašvaldību saistošiem noteikumiem.” Tas nozīmē, ka tiesību normu piemērotājs, izmantojot analogiju, nevar lemt par nodokļa vai nodevas piemērošanu attiecībā uz likumā neparedzētiem objektiem. Tai pašā laikā nodokļu tiesībās var būt likuma robi arī attiecībā uz noteikumiem, kas nosaka nodokļa vai nodevas piemērošanas noteikumus. Arī šajos gadījumos analogijas izmantošana ir izslēgta, jo likums nosaka, ka nodokļu un nodevu piemērošanas kārtību nosaka konkrētie likumi vai atbilstošie Ministru kabineta noteikumi. Šādā sakarā, saistībā ar vācu tiesību zinātnieka K. Tipkes atziņu, ka nodokļu likumu robi var tikt aizpildīti, lai nodrošinātu nodokļu likuma mērķa ievērošanu tā piemērošanā, latviešu tiesību zinātnieks J. Neimanis secina, ka likuma robu aizpildīšanas vai analogijas aizliegums nepastāv, jo šādā gadījumā materiāli tiesiskas valsts princips ir pārāks par formāli tiesiskas valsts tiesiskās drošības mērķi.⁶⁰

Administratīvo pārkāpumu tiesībās atbilstoši vispārējam principam *nulla poena sine lege* piemērot sodu pēc analogijas nav pieļaujams, jo tas pārkāpj tiesiskas valsts principu un no tā izrietošo tiesiskās drošības principu. Tiesiskās drošības princips uzliek pienākumu likumdevējam noteikt precīzus priekšnoteikumus soda uzlikšanai, lai būtu zināma to piemērošanas joma. Tas ir nepieciešams, lai no vienas puses valsts aizsargātu tiesību normas adresātu, lai viņš spētu paredzēt, kuras attiecības ir aizliegtas un sodāmas, un no otras puses, lai būtu pārlicība un skaidrība, ka likumdevējs ir nodomājis konkrēto attiecību sodīt. Šajā

⁵⁸ Neimanis J., 2006, 106. lpp.

⁵⁹ Likums “Par nodokļiem un nodevām”: LV likums. Pieņemts: 02.02.1995. [aplūkots 13.11.2020.]

⁶⁰ Neimanis J., 2006, 152. lpp.

ziņā tiesību piemērotājs nav pilnvarots likumdevēja lēmumu labot un, ja tiesa konstatē, ka tiesību normas iztulkošanas ceļā tiesību normas saturs neaptver notikušo, tiesai persona ir jāatbrīvo no soda. Nav pieļaujams analogijas ceļā radīt jaunus administratīvo sodu sastāvus vai pastāvošos pastiprināt. Savukārt procesuālo tiesību jomā analogija ir pieļaujama tiktāl, ciktāl tā neiejaucas privātpersonas pamattiesībās, un analoga procesuālo noteikumu piemērošana nepārkāpj principu *nulla poena sine lege*.⁶¹

Analogijas piemērošanas aizliegums nostiprināts arī krimināltiesībās, kur darbojas princips *nullum crimen, nullum poena sine lege*, kas aizliedz analogijas ceļā piemērot tiesiskas sekas krimināllikumā neregulētam gadījumam. Krimināllikuma⁶² 1. panta ceturtdā daļa nosaka, ka ar likuma piemērošanu pēc analogijas nodarījumu nevar atzīt par noziedzīgu. Latvijā princips *nullum crimen sine lege* konstitucionāli ir nostiprināts Satversmes 92., 94. un 91. pantā. Tiesību zinātnieks J. Neimanis, izpētot šo jautājumu detalizētāk, ir secinājis, ka Krimināllikuma normu piemērošana pēc analogijas ir pieļaujama, ja tas nepārkāpj Satversmes 92.pantu un ir labvēlīga (*in bonam partem*) noziedzīga nodarījuma izdarītājam.⁶³ Attiecībā uz analogijas piemērošanu kriminālprocesā tiesību zinātnieks J. Neimanis ir atzinis, ka analogijas vai citu tiesību tālākveidošanas metožu izmantošana kriminālprocesa likumu robu aizpildīšanā ir pieļaujama un atsevišķās situācijās var būt pat nepieciešama, bet tikai tiktāl, ciktāl ir radies likuma robs, kurš prasa tā aizpildīšanu, un ciktāl tas nekaitē aizdomās turētajam, apsūdzētajam vai tiesājamam, tādēļ automātiska analogijas noliegšana kriminālprocesā nav izsvērta un pamatota.⁶⁴

⁶¹ Sīkāk sk.: Neimanis J., 2006, 146.-149. lpp.; Peczenik A. 1989, p. 399.

⁶² Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [aplūkots 09.12.2020.]

⁶³ Sīkāk sk.: Neimanis J., 2006, 135.-141. lpp.

⁶⁴ Neimanis J., 2006, 145. lpp.

3. ALTERNATĪVO TABAKAS IZSTRĀDĀJUMU APRITES TIESISKĀ REGULĒJUMA NEPILNĪBAS UN TO NOVĒRŠANAS IESPĒJAMIE RISINĀJUMI

3.1. Alternatīvie tabakas izstrādājumi un to aprites regulējums

Apzīmējumu “alternatīvie tabakas izstrādājumi” autore šī darba ietvaros attiecina uz tādiem izstrādājumiem, kas nesatur tabaku, bet kurus lieto līdzīgi kā tabaku saturošus produktus un ar kuriem cilvēks organismā uzņem nikotīnu. Latvijas tirgū pieejamie autoriem zināmie šādi izstrādājumi ir elektroniskajās cigaretēs izmantojamais šķidrums un tā saucamie “nikotīna maisiņi”⁶⁵.

3.1.1. Elektroniskajās cigaretēs izmantojamais šķidrums

Elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidruma definīcija ir dota likumā “Par akcīzes nodokli” (turpmāk – Akcīzes likums) un tā ir šāda – “šķidrums, ko izmanto vienreizējās un daudzkārt lietojamās elektroniskajās cigaretēs vai izmanto, lai uzpildītu elektronisko cigareti, un kas satur nikotīnu vai nesatur to”.⁶⁶ Elektroniskajās cigaretēs izmantojamais šķidrums ir paredzēts, lai uzpildītu elektronisko cigareti, kuru lietojot ieelpotu nikotīnu vai citas ķīmiskas vielas saturošu tvaiku. Lai gan sabiedrībā šis process tiek apzīmēts ar vārdu “veipot”⁶⁷, Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums (turpmāk – Tabakas likums)⁶⁸ to nepārprotami definē kā smēķēšanu⁶⁹.

⁶⁵ Šim produktam dažādos avotos ir sastopami dažādi apzīmējumi – nikotīna maisiņi, nikotīna spilventiņi, beztabakas nikotīna paciņas/spilventiņi, bezdūmu nikotīna izstrādājumi u.c. Šī produkta nosaukums angļu valodā ir “nicotine pouches”, tādēļ, ņemot vērā tulkojumu no angļu valodas, autore šajā darbā izmantos apzīmējumu – nikotīna maisiņi.

⁶⁶ Likums “Par akcīzes nodokli”: LV likums. Pieņemts 30.10.2003. [aplūkots 18.11.2020.] 1. panta otrās daļas 17. punkts.

⁶⁷ No angļu valodas darbības vārda “to vape” atvasināts sarunvalodā lietots vārds, kas tulkojumā nozīmē – ieelpot un izelpot tvaikus, kas satur nikotīnu un aromatizētājus, ko izdala šim nolūkam paredzēta ierīce. (Autores tulkojums no vārdam sniegtā skaidrojuma elektroniskajā vārdnīcā, kas pieejams tīmekļa vietnē <https://www.lexico.com/definition/vape>. [aplūkots 16.11.2020.]

⁶⁸ Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2016. [aplūkots 18.11.2020.]

⁶⁹ Tabakas likuma 1. panta 26. punkts: smēķēšana – smēķēšanai paredzēta tabakas izstrādājuma, augu smēķēšanas produkta vai jaunieviesta tabakas izstrādājuma lietošana tādā veidā, ka to var ieelpot, kā rezultātā izdalās dūmi, vai elektroniskās smēķēšanas ierīces, jaunieviesta tabakas izstrādājuma vai cita izstrādājuma (izņemot ārstniecības līdzekļus) lietošana ar mērķi apzināti caur iemuti ieelpot nikotīnu vai citas ķīmiskas vielas saturošu tvaiku vai dūmus.

Tabakas likumā detalizēti ir regulēta elektronisko smēķēšanas ierīču un to uzpildes tvertņu aprīte, vien atsevišķas normas attiecinātas uz nikotīnu saturoša vai nesaturoša šķidruma aprīti. Vārdu savienojums “elektroniskajās cigaretēs izmantojamais šķidrums” Tabakas likumā nav atsevišķi definēts, nav arī definēts skaidrojums, kas ir “nikotīnu saturošs vai nesaturošs šķidrums”. Tabakas likums nosaka, kas ir “uzpildes tvertne” – “uzpildes flakons vai tilpne, kurā iepildīts nikotīnu saturošs vai nesaturošs šķidrums, ko var izmantot, lai uzpildītu elektronisko cigareti vai smēķēšanas ierīci”⁷⁰. Minētajā normas definīcijā autore saskata nepieciešamību pielietot tiesību normu interpretācijas metodes, lai noskaidrotu, vai tās normas Tabakas likumā, kas regulē elektronisko smēķēšanas ierīču uzpildes tvertņu aprīti, attiecas vienlīdz gan uz nikotīnu saturošu, gan nesaturošu šķidrumu. Vērtējot vārdu savienojumu “uzpildes tvertne” vien ar gramatisko interpretācijas metodi, būtu secināms, ka tas ir kāds priekšmets, kurā var iepildīt šķidrumu vai ko citu, taču vērtējot šī vārdu savienojuma definīcijā ietvertos vārdus sistēmiski visus kopā, secināms, ka Tabakas likuma ietvaros vārdu savienojums “uzpildes tvertne” ir nevis tikai priekšmets, kurā var iepildīt šķidrumu, bet gan priekšmets, kurā jau ir iepildīts šķidrums, ko izmanto, lai uzpildītu elektronisko cigareti. Tādējādi autore izdara secinājumu, ka Tabakas likumā noteiktās normas attiecībā uz uzpildes tvertnēm vienlīdz attiecas arī uz elektroniskajās cigaretēs izmantojamo šķidrumu, jo Tabakas likuma kontekstā uzpildes tvertne ir priekšmets, kas satur šķidrumu, lai uzpildītu elektronisko cigareti.

Iepriekšminētā sakarā autore secina, ka Tabakas likuma tiesību normu izmantotājam var nebūt skaidras tiesību normas tieši attiecībā uz elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidruma aprīti un nebūt skaidri zināms šo tiesību normu tiesiskais ietvars.

Tabakas likums attiecībā uz elektroniskajās cigaretēs uzpildāmo šķidrumu⁷¹ nosaka⁷²:

1. gadījumus, kādos atļauts laist tirgū nikotīnu saturošu vai nesaturošu elektroniskajās cigaretēs izmantojamo šķidrumu,
2. prasības attiecībā uz maksimālo tilpumu un maksimālo nikotīna koncentrāciju šķidrumā,
3. nosacījumus par nikotīnu saturoša vai nesaturoša šķidruma ražošanā izmantotajām sastāvdaļām, kā arī nikotīnu saturošā vai nesaturošā šķidruma sastāvdaļām, lai tās nedz uzkarsētā, nedz neuzkarsētā veidā nerada apdraudējumu cilvēku veselībai,
4. aizliegumu pievienot noteiktas vielas, piemēram, vitamīnus, kofeīnu, gan nikotīnu saturošam, gan nesaturošam elektroniskajās cigaretēs izmantojamajam šķidrumam,

⁷⁰ Tabakas likuma 1. panta 8. punkts.

⁷¹ Regulējums tiek apskatīts, ņemot vērā izdarīto secinājumu, ka Tabakas likumā noteiktās normas attiecībā uz uzpildes tvertnēm attiecas arī uz elektroniskajās cigaretēs izmantojamo šķidrumu.

⁷² Tabakas likuma 3. panta piektā daļa.

5. pienākumu sniegt Veselības inspekcijai informāciju par uzpildes flakonu, kuros iepildīts elektroniskajās cigaretēs izmantojamais šķidrums, laišanu tirgū, arī ja tiek mainīts šķidruma sastāvs,

6. iepakojuma noformējuma prasības gan attiecībā uz visu sastāvdaļu, t.sk. nikotīna, satura norādīšanu, gan uz dažādu brīdinājuma uzrakstu obligātu lietošanu,

7. pienākumu katrai iepakojuma vienībai pārdošanas brīdī pievienot informatīvu lapiņu, kas satur informāciju par produkta lietošanu, par kontrindikācijām, par iespējamu nevēlamu iedarbību, par pieraduma izraisīšanu un toksiskumu u.tml. informāciju,

8. pārdošanas un arī iegādāšanās ar distances līguma palīdzību aizliegumu,

9. pārdošanas un iegādāšanās aizliegumu personām, kuras ir jaunākas par 18 gadiem,

10. elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidruma reklāmas un ar to saistītās sponsorēšanas ierobežojumus,

11. un citus nosacījumus, kas vērsti uz elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidruma pieejamības un lietošanas ierobežošanu.

Tabakas likumā ir noteikta arī atbildība par augstāk norādīto Tabakas likumā noteikto prasību, pienākumu un aizliegumu neievērošanu attiecībā uz elektroniskajās cigaretēs izmantojamo šķidrumu.

Turklāt elektroniskajās cigaretēs uzpildāmais šķidrums ir noteikts Latvijā kā nacionālā akcīzes prece, par kuru ir jāmaksā akcīzes nodoklis⁷³ un attiecīgi jāievēro virkne nosacījumu, kas noteikti gan Akcīzes likumā, gan vairākos saistītos Ministru kabineta noteikumos. Akcīzes likumā ir noteikts, ka ražot, apstrādāt, pārstrādāt un fasēt elektroniskajās cigaretēs izmantojamo šķidrumu drīkst tikai akcīzes preču noliktavā, līdz ar to, lai veiktu minētās darbības, nepieciešams saņemt licenci apstiprināta akcīzes preču noliktavas turētāja darbībai⁷⁴, tādējādi elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidruma aprīte tiek kontrolēta arī no valsts iestāžu puses, uzraugot akcīzes preču noliktavu darbību.

No augstāk norādītā izdarāms secinājums, ka attiecībā uz elektroniskajās cigaretēs izmantojamo šķidrumu, normatīvajos tiesību aktos ietvertais tiesiskais regulējums ir pietiekams un aktuālas nepilnības autore šajā regulējumā nesaskata. Esošās tiesību normas ir pārņemtas no Tabakas direktīvā iekļautajām prasībām, un autores ieskatā tās ir pietiekamas, lai sasniegtu likumdevēja izvirzīto mērķi – mazināt smēķēšanas izplatību un ierobežot

⁷³ Akcīzes nodoklis ir specifisks patēriņa nodoklis, ko piemēro noteiktām patēriņa preču grupām, kuras ir saražotas vai tiek ievestas valstī. Akcīzes nodokļa mērķis ir ierobežot to preču patēriņu, kas ir kaitīgas apkārtējai videi un cilvēkiem. Eiropas Savienībā akcīzes nodokļa piemērošanai tiek īpaši reglamentēta trim preču grupām – naftas produktiem, alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem, tomēr Eiropas Savienība pieļauj, ka dalībvalstis var piemērot akcīzes nodokli arī citām nacionālajām precēm. Avots – Finanšu ministrijas tīmekļa vietne: https://fm.gov.lv/lv/sadalas/nodoklu_politika/nodoklu_un_nodevu_sistema_latvija/akcizes_nodoklis/ [aplūkots 16.11.2020.]

⁷⁴ Akcīzes likuma 8. panta ceturtdāļa un 2. panta sestās daļas 1. punkts.

noteiktu produktu, t.sk., uzpildes tvertņu, izplatību, jo tie nodara nopietnu kaitējumu cilvēku veselībai, jo arī likumprojekta sākotnējās ietekmes novērtējumā ir paredzēts, ka ieviesto normu rezultātā samazināsies patēriņam brīvai aprītei nodoto produktu apjomi.⁷⁵

Šeit autore vēlas vērst uzmanību, ka tabakas izstrādājumu, tiem līdzīgu vai citu smēķēšanai paredzēto produktu tiesiskais regulējums nedrīkst būt pārlieku ierobežojošs, jo saskaņā ar tiesiskas valsts principu valstij jāgarantē ikvienam cilvēkam viņa personiskā brīvība attiecībā uz viņa izvēlēm kādā noteiktā jautājumā. Tas nozīmē, ka minēto produktu aprītē ir jābūt tādām regulējumiem, lai tie, kas vēlas smēķēt vai lietot tabakas vai tai līdzīgus produktus, paši izdara savu izvēli par labu tam, bet valstij ir jānodrošina tādi apstākļi, lai pēc iespējas vairāk cilvēku atturētos no šādas izvēles, un jo īpaši atturētu un pasargātu bērnus un jauniešus no šādas izvēles izdarīšanas, kā arī, lai būtu nodrošinātas citu cilvēku tiesības uz tīru gaisu, kas nav piesārņots ar smēķēšanai paredzētu izstrādājumu dūmiem. Saskaņā ar Satversmes 111. pantu valstij nav pienākums nodrošināt ikvienam iespējami augstāko veselības līmeni, bet ir pienākums aizsargāt ikvienas personas tiesības panākt un saglabāt šādu veselības stāvokli pašai.⁷⁶

3.1.2. Nikotīna maisiņi

Definīcija, kas nosaka, kas ir nikotīna maisiņš, Latvijas normatīvajos aktos nav atrodamā. Internetā atrodamā informācija liecina, ka nikotīna maisiņi ir baltas, iepriekš safasētas mazas paciņas, kas satur vai nu no tabakas iegūtu nikotīnu vai sintētisku nikotīnu, bet nesatur tabaku (ne tabakas lapas, ne tabakas putekļus, ne arī tabakas auga kātus). Nikotīna maisiņu lieto orāli, paliekot to zem augšējās vai apakšējās lūpas un atstājot to tur uz kādu laiku (pēc lietotāja izvēles no piecām minūtēm līdz pat vienai stundai). Nikotīna maisiņa lietošanas laikā izdalās nikotīns, ko lietotājs tādējādi uzņem organismā, un garša, ja ražošanas procesā nikotīna maisiņa sastāvdaļām ir pievienotas speciāli tam paredzētas aromatizējošas vielas. Degšanas process nikotīna maisiņu lietošanas laikā nenotiek.⁷⁷

Tabakas likumā ir norma, kas noteic aizliegumu laist tirgū tabakas izstrādājumus orālai lietošanai.⁷⁸ Pirmšķietami varētu pieņemt, ka šī norma attiecas arī uz nikotīna maisiņiem, taču, iztulkojot šo normu ar gramatisko interpretācijas metodi, ņemot vērā normā iekļautos

⁷⁵ Likumprojekta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojuma II sadaļas 2. punkts. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/D83CC0C60B3DD248C2257F230027B972?OpenDocument>. [aplūkots: 08.12.2020.]

⁷⁶ Sk., piem., Satversmes tiesas 22.10.2002. sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 1. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2002, nr. 154.

⁷⁷ Nicotine pouches. Pieejams: https://en.wikipedia.org/wiki/Nicotine_pouch [aplūkots 16.11.2020.] (Autores tulkojums).

⁷⁸ Tabakas likuma 3. panta pirmās daļas 2. punkts

vārdus, izdarāms secinājums, ka šī norma attiecas tikai uz tādiem produktiem, kas satur tabaku, un iziet ārpus šīm robežām interpretācijā nav pieļaujams. Tā kā nikotīna maisiņi tabaku nesatur (skat. aprakstu iepriekš), tad uz tiem šī norma nav attiecināma.

Nikotīns, ko satur nikotīna maisiņi, ir spēcīga nervu sistēmu apdraudoša inde, kas izraisa pieradumu un atkarību no tās.⁷⁹ Nikotīns atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes regulai (EK) Nr. 1272/2008 (2008. gada 16. decembris) par vielu un maisījumu klasificēšanu, marķēšanu un iepakojšanu (turpmāk – Regula)⁸⁰ ir klasificēts kā otrās kategorijas akūti toksiska viela.

Kā norādīts iepriekš, nikotīns ir ķīmiska viela, kurai noteikta īpaša klasifikācija Eiropas Savienības līmenī saskaņā ar Regulu. Ņemot vērā, ka nikotīna maisiņi satur nikotīnu, visas Regulas normas attiecas arī uz tiem. Tajā pašā laikā Regulas normas uz nikotīna maisiņiem attiecas tikai attiecībā uz to apriti no klasificēšanas un marķēšanas viedokļa (kādiem uzrakstiem, simboliem, aprakstiem jābūt saistībā ar šī produkta bīstamību).

Tiesību normas, kas regulē nikotīna maisiņu apriti līdzīgi kā elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidrums apriti, nav atrodamas ne Latvijas, ne arī Eiropas Savienības normatīvajos aktos. Tādējādi, ņemot vērā minēto un, ievērojot nikotīna kaitīgo iedarbību uz cilvēka organismu, secināms, ka nikotīna maisiņu aprite nav pietiekami regulēta no valsts puses, lai pasargātu cilvēkus no veselībai kaitīgām vielām un to lietošanas.

3.2. Tabakas izstrādājumu aprites regulējums

Lai gūtu priekšstatu, kādu vietu tabakas izstrādājumu apritē ieņem tieši alternatīvie izstrādājumi, šajā apakšnodaļā nepieciešams sniegt ieskatu tabakas izstrādājumu aprites regulējumā.

Pasaules līmenī tabakas un ar to saistīto izstrādājumu ierobežošana un aprites uzraudzība tiek realizēta, pamatojoties uz Pasaules Veselības organizācijas vispārējo konvenciju par tabakas uzraudzību.⁸¹ Šīs konvencijas mērķis ir aizsargāt esošās un nākamās paaudzes no postošām veselības, sociālām, vides un ekonomiskām tabakas patēriņa un pakļaušanu tabakas dūmiem sekām, vienlaikus puses ar šo konvenciju apņemas pieņemt un ieviest efektīvus likumdošanas, izpildvaras, administratīvos un/vai citus pasākumus un

⁷⁹ Tabakas likuma 1. panta 18. punkts

⁸⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes regula (EK) Nr. 1272/2008 (2008. gada 16. decembris) par vielu un maisījumu klasificēšanu, marķēšanu un iepakojšanu Pieejama: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008R1272&from=lv>. [Aplūkots 16.11.2020.]

⁸¹ PVO vispārējā konvencija par tabakas uzraudzību. Pieņemta Ženēvā 21.05.2003. Pieejama: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1524> [Aplūkota 17.11.2020.] Latvijas Republikā pieņemta un apstiprināta 02.12.2004. ar likumu “Par Pasaules Veselības organizācijas Vispārējo konvenciju par tabakas uzraudzību”.

sadarboties ar citām pusēm, izstrādājot atbilstošu politiku atkarības no nikotīna novēršanai un samazināšanai.

Tabakas izstrādājumu aprīte ir regulēta Eiropas Savienības līmenī ar Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu 2014/40/ES (2014. gada 3. aprīlis) par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas un saistīto izstrādājumu ražošanu, noformēšanu un pārdošanu un ar ko atceļ direktīvu 2001/37/EK (turpmāk – Tabakas direktīva)⁸². Tabakas direktīva nosaka vienotus nosacījumus un prasības attiecībā uz tajā uzskaitīto izstrādājumu (cigarešu, cigāru, cigarillu, smēķējamās tabakas, bezdūmu tabakas izstrādājumu, elektronisko cigarešu, smēķēšanai paredzēto zāļu maisījumu un jaunievietu tabakas izstrādājumu) ražošanu, noformēšanu, pārdošanu, kas dalībvalstīm jāievieš savos nacionālajos normatīvajos tiesību aktos. Latvijā visas Tabakas direktīvā ietvertās prasības ir pārņemtas Tabakas likumā iekļautajās tiesību normās.

Latvijā tabakas izstrādājumu aprītei ir noteikts ļoti stingrs regulējums – galvenokārt Tabakas likumā, bet specifiskas ar nodokļu jomu saistītas normas ir iekļautas arī Akcīzes likumā. Atsevišķi jautājumi konkrētāk noregulēti arī vairākos Ministru kabineta noteikumos saskaņā ar minētajos likumos ietverto deleģējumu.

Tabakas likums nosaka aizliegumu Latvijas tirgū laist tabakas izstrādājumus, kas paredzēti orālai lietošanai. Šis aizliegums ir pārņemts no Tabakas direktīvas 17. pantā noteiktā, ka dalībvalstīm jāaizliedz laist tirgū tabaku, kas paredzēta orālai lietošanai. Eiropas Savienības līmenī aizliegums pārdot orālai lietošanai paredzētu tabakas veidus tika noteikts jau 1989. gadā ar Padomes Direktīvu 89/662/EEK⁸³. Šis aizliegums atkārtoti tika apstiprināts 2001. gadā ar Direktīvu 2001/37/EK⁸⁴, tomēr vienlaikus Zviedrijai tika piešķirta atkāpe no šī aizlieguma saskaņā ar Akta par Austrijas, Somijas un Zviedrijas pievienošanas 151. pantu. 2014. gadā, pieņemot Tabakas direktīvu, tika atzīts, ka aizliegums pārdot orālai lietošanai paredzētu tabaku jāsauglabā, lai novērstu, ka Eiropas Savienībā (izņemot Zviedriju) nonāk izstrādājums, kas izraisa atkarību un nelabvēlīgi ietekmē veselību.⁸⁵

Zviedrijas tirgū pieejamais tabakas izstrādājums orālai lietošanai ir produkts ar apzīmējumu “snus”. Snus ir bezdūmu tabakas izstrādājums, ko lieto, novietojot to zem

⁸² Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2014/40/ES par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas un saistīto izstrādājumu ražošanu, noformēšanu un pārdošanu un ar ko atceļ direktīvu 2001/37/EK. Pieņemta: 03.04.2014. [aplūkota 17.11.2020.]

⁸³ Padomes Direktīva 89/622/EEK par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas izstrādājumu marķēšanu un aizliegumu laist tirgū atsevišķus tabakas izstrādājumu veidus orālai lietošanai. Pieņemta: 13.03.1989. [aplūkota 17.11.2020.].

⁸⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/83/EK par Kopienas kodeksu, kas attiecas uz cilvēkiem paredzētām zālēm. Pieņemta: 06.11.2001. [aplūkota 17.11.2020.]

⁸⁵ Tabakas direktīvas preambulas 32. apsvēruma.

augšējās vai apakšējās lūpas.⁸⁶ Snuss pēc savas būtības ir ļoti līdzīgs izstrādājums nikotīna maisiņiem (patiesībā būtu jānorāda otrādi, jo snus tika ieviests pirms nikotīna maisiņiem), bet atšķiras ar to, ka tas satur tabaku.

Vērtējot nikotīna maisiņus salīdzinājumā ar tabakas izstrādājumiem orālai lietošanai gan no lietošanas viedokļa, gan no kaitīguma attiecībā uz cilvēka veselību viedokļa, nākas secināt, ka tie ir diezgan identiski pēc savas būtības, t.sk., lietošanas veida, atšķiras vien tabakas esamība vai neesamība produktā. Ņemot vērā, ka tabakas izstrādājumi orālai lietošanai ir aizliegti, elementārā loģika norāda uz to, ka arī nikotīna maisiņi būtu jāaizliedz, tomēr autore vēlas norādīt, ka aizliegums laist produktu tirgū nebūt nenozīmē, ka tas nebūs pieejams nelegālajā tirgū. Šādu apgalvojumu autore izvirza divu iemeslu dēļ – 1) aizlieguma laist tirgū nikotīna maisiņus neesamība Eiropas Savienības līmeņa normatīvajā regulējumā, 2) Eiropas Savienības iekšējā tirgus institūts, kurā nav šķēršļu personas pārvietošanās starp dalībvalstīm brīvībai. Šo divu aspektu rezultātā fiziskas personas var brīvi iegādāties nikotīna maisiņus Eiropas Savienības dalībvalstīs, kurās šie produkti ir legāli pieejami, savā bagāžā ievest tos Latvijā un, visdrīzāk par atlīdzību, nodot šos produktus citām fiziskām personām.

Šāda situācija šobrīd ir ar snus, ko ir aizliegts laist Latvijas tirgū, tomēr to nav aizliegts ievest personīgam patēriņam no Zviedrijas, kur tas ir pieejams legālajā tirgū. Rezultātā snus nonāk nelegālajā tirgū tādā veidā, ka fiziskās personas, kuras ieved snus personīgam patēriņam, izplata to draugiem, paziņām vai pat pārdod svešiem cilvēkiem. Vienīgās kontroles iespējas šeit saistās ar saimnieciskās darbības reģistrēšanu un attiecīgi nodokļu jomu, bet, ņemot vērā salīdzinoši mazo ietekmi uz nodokļu ieņēmumiem, maz ticams, ka šādu darbību kontrole, ko veic fiziskās personas, būs Valsts ieņēmumu dienesta kontroles prioritāšu sarakstā.

Visu iepriekš minēto ierobežojumu un aizliegumu dēļ, tabakas industrijas lielie uzņēmumi meklē risinājumus, lai pielāgotos ieviestajiem ierobežojumiem, un izstrādā alternatīvus produktus, kas aizstāj smēķēšanu, neietver degšanas procesu, un pat nesatur tabaku, bet nodrošina nikotīna, kas ir galvenā tabakas sastāvdaļa, uzņemšanu organismā. Tādā veidā tabakas izstrādājumu tirgū arī radies jauns alternatīvs produkts – nikotīna maisiņi, kas nesatur tabaku, bet, kurus lietojot, organismā tiek uzņemts nikotīns. Pēc būtības un savām īpašībām nikotīna maisiņi aizvieto visās Eiropas Savienības dalībvalstīs, izņemot Zviedriju, aizliegto produktu – tabaku orālai lietošanai.

⁸⁶ Snus. <https://en.wikipedia.org/wiki/Snus>. [aplūkots 22.11.2020.]

3.3. Tiesiskā regulējuma nepilnīguma novēršanas iespējas

Kā jau iepriekš noskaidrots, nikotīna maisiņu, kas ir nikotīnu saturošs produkts, aprīte normatīvajos aktos netiek regulēta, tai pašā laikā elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidrums, kas arī satur nikotīnu, aprīte ir stingri regulēta Tabakas likumā. Augšminētā sakarā nepieciešams izprast, kādēļ pastāv šādas atšķirīgs regulējums, un vai regulējuma nepilnības iespējams novērst ar tiesību tālākveidošanas palīdzību.

Atbilde uz jautājumu, kādēļ tiesiskajā regulējumā nav iekļauta nikotīna maisiņu aprīte, noteikti ir apstākļi, ka nikotīna maisiņi ir salīdzinoši jauns produkts tirgū. Laikā, kad radās Tabakas likuma normas, tāds produkts kā nikotīna maisiņi sabiedrībā nebija zināms un tirgū netika piedāvāts, līdz ar to likumdevējs nevarēja iedomāties Tabakas likumā paredzēt normas, kas regulētu nikotīna maisiņu aprīti.

3.3.1. Vai tiesiskā regulējuma nepilnīgums attiecībā uz nikotīna maisiņiem ir likuma robs?

Kā jau aprakstīts šī darba otrajā nodaļā, likuma robs pastāv, ja tiesību normās, ņemot vērā to iztulkojumu, nav ietverts pozitīvs tiesiskais regulējums, lai gan no tiesību sistēmas viedokļa šāds regulējums būtu nepieciešams.⁸⁷

Šajā nodaļā iepriekš jau secināts, ka tiesiskais regulējums attiecībā uz nikotīna maisiņu tirdzniecību/laišanu tirgū ir nepietiekams. Lai noskaidrotu, vai tiesiskā regulējuma neesamība attiecībā uz nikotīna maisiņu tirdzniecību/laišanu tirgū atbilst likuma robam Tabakas likumā, jāveic Tabakas likumā esošo tiesību normu satura izvērtējums. To var izdarīt, interpretējot Tabakas likumā esošās normas ar visām četrām interpretācijas metodēm.

Lietojot gramatisko interpretācijas metodi, jānoskaidro tiesību normas teksta jēga no valodas viedokļa. Šajā sakarā jāizvērtē Tabakas likumā iekļauto definīciju vārdiskā jēga, lai noskaidrotu, vai tajās iekļauto vārdu robežas ir sasniegtas. Pētāmās tēmas ietvaros autore apskata šādas Tabakas likumā ietvertās definīcijas, kuras interpretējot jānoskaidro to vārdiskā robeža:

1. tabaka – tabakas augu lapas un citas dabīgas pārstrādātas vai neapstrādātas daļas, tostarp tabaka ar palielinātu apjomu un atjaunota tabaka. Šajā definīcijā vārdiskās jēgas robeža ir tabakas augs – tā lapas un citas daļas;

⁸⁷ Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. 2003, 133.lpp.

2. tabakas izstrādājums – izstrādājums, ko var lietot un kas kaut vai daļēji sastāv no tabakas, kura ir vai nav ģenētiski modificēta. Šajā definīcijā atkal vārdiskās jēgas robeža ir “tabaka”, jo attiecas uz izstrādājumiem, kas satur tabaku, kaut vai daļēji;

3. bezdūmu tabakas izstrādājums – tabakas izstrādājums, kura lietošana nav saistīta ar degšanas procesu, arī bezdūmu tabakas izstrādājums, kas paredzēts vienīgi košļāšanai (košļājamā tabaka), bezdūmu tabakas izstrādājums, ko var lietot caur degunu (šņaucamā tabaka), un visi orālai lietošanai paredzētie tabakas izstrādājumi, kuri pilnībā vai daļēji gatavoti no tabakas un ir pieejami pulvera vai smalku granulu veidā vai jebkādā šo veidu apvienojumā, īpaši tādi izstrādājumi, kas safasēti porciju maisiņos vai porainos maisiņos, izņemot izstrādājumus, kuri paredzēti ieelpošanai vai košļāšanai (orālai lietošanai paredzētā tabaka). Pirmšķietami rodas iespaids, ka šīs definīcijas robežās varētu ietilpt nikotīna maisiņi, jo definīcijā iekļauti vārdi “orālai lietošanai paredzēts”, tomēr, vērtējot tajā iekļautos vārdus, nākas secināt, ka galvenā un obligāta šādu izstrādājumu sastāvdaļa ir tabaka;

4. jaunieviests tabakas izstrādājums – bezdūmu tabakas izstrādājums vai smēķēšanai paredzēts tabakas izstrādājums, kas neietilpst nevienā no šādām kategorijām — cigaretes, tinamā tabaka, pīpju tabaka, ūdenspīpju tabaka, cigāri, cigarillas, košļājamā tabaka, šņaucamā tabaka vai orālai lietošanai paredzētā tabaka. Arī šī definīcija nepārptotami norāda uz obligātu tabakas klātesamību izstrādājumā.

Kopumā vērtējot minētās un arī citas Tabakas likumā esošās normas, t.sk., likumā lietotās terminu definīcijas pēc to vārdiskās būtības, autore secina, ka tās ir ļoti konkrētas un šauri attiecināmas tikai uz izstrādājumiem, kas vai nu satur tabaku, vai kurus smēķē. Nikotīna maisiņi nav ne smēķējami, ne arī tie satur tabaku.

Papildus, ņemot vērā, ka nikotīns ir nozīmīgākā tabakas sastāvdaļa, ir jānoskaidro, vai vārdus “tabaka” vai “tabakas izstrādājums” nevar iztulkot paplašināti un tos attiecināt arī uz nikotīnu. Ņemot vērā, ka termins “nikotīns” ir atsevišķi izdalīts un likumā tam ir dota sava definīcija (nikotīns ir nikotīna alkaloīdi, spēcīga nervu sistēmu apdraudoša inde, kas izraisa pieradumu un atkarību no tās), secināms, ka likumdevējs nav vēlējis paredzēt iespēju paplašināt vārdu “tabaka” vai “tabakas izstrādājums” robežas, lai uz tiem attiecināt arī “nikotīnu”. Turklāt, kā jau secināts iepriekšējā rindkopā, gan tabakas, gan tabakas izstrādājuma terminu definīcijās ir nepārprotama norāde uz to, ka tabaka ir galvenā šo izstrādājumu sastāvdaļa.

Izmantojot gramatisko interpretācijas metodi, secināms, ka neviena no Tabakas likumā ietvertu terminu definīcijām nesatur abstraktu vispārēju apzīmējumu, kuru var iztulkot paplašināti un attiecināt uz nikotīna maisiņiem, tādējādi esošās Tabakas likuma normas nav attiecināmas uz nikotīna maisiņiem.

Ņemot vērā pēc gramatiskās iztulkošanas metodes pielietošanas izdarīto secinājumu, ka Tabakas likuma normas nav attiecināmas uz nikotīna maisiņiem, jo tajās iekļautais vārdiskais teksts ļoti konkrēti attiecas tikai uz tādiem izstrādājumiem, kas satur tabaku vai kuri ir smēķējami, varētu šķist, ka citu interpretācijas metožu izmantošana vairs nav nepieciešama, tomēr, atbilstoši tiesību teorijā noteiktajam un tiesu praksē nostiprinātajām norādēm⁸⁸, lai iegūtu vispusīgu tiesību normu izvērtējumu, nav pietiekami izmantot tikai vienu no interpretēšanas metodēm, Līdz ar ko Tabakas likuma normas izvērtējamās arī ar pārējām interpretācijas metodēm.

Sistēmiski skatot, secināms, ka Tabakas likumā esošās normas ir augstākā juridiskā spēka normas, jo iekļautas hierarhiski augstākā spēka normatīvajā aktā, un savstarpējā sasaistē tās visas regulē izstrādājumu, kas satur tabaku, un citu smēķēšanai paredzētu izstrādājumu apriti. Par to liecina arī paša likuma nosaukums – Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums. Tātad Tabakas likumā iekļautās normas attiecas uz visiem tiem subjektiem, kas veic darbības ar tabaku saturošiem vai smēķēšanai paredzētiem izstrādājumiem. Lielākoties visas Tabakas likumā iekļautās normas ir pārņemtas saskaņā ar atbilstošajās Eiropas Savienības direktīvās noteiktajām normām⁸⁹. Arī šīs direktīvas nesatur nosacījumus, kas dalībvalstīm jāievēro attiecībā uz nikotīna maisiņu apriti.

Virzoties secīgi uz nākamo interpretācijas metodi – vēsturisko, jānoskaidro, kā Tabakas likuma normas radās. Tabakas likuma normas radās laikā, kad Eiropas Savienības direktīvu normas bija nepieciešams pārņemt Latvijas nacionālajos tiesību aktos. Tas nenozīmē, ka Latvijā pirms tam nebija tiesiskā regulējuma šajā jomā. Liela daļa normu bija noteiktas likumā “Par tabakas izstrādājumu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu”⁹⁰, kas līdz brīdim, kad spēkā stājās Tabakas likums, regulēja tabakas izstrādājumu apriti un nelielā apmērā arī elektronisko smēķēšanas ierīču apriti, taču jaunās normas, kas ir ietvertas Tabakas likumā, ir vērstas uz stingrāku ierobežojumu noteikšanu un ir plašāku produktu loku aptverošas.

⁸⁸ Sk., piemēram, Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2009-115-01 9.1. punktu; Satversmes tiesas 17.11.2017. sprieduma lietā Nr. 2017-01-01 11. punktu, Latvijas Vēstnesis, 2017, nr. 231.

⁸⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2003/33/EK par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas izstrādājumu reklāmu un ar to saistīto sponsordarbību. Pieņemta 26.05.2003.; Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2014/40/ES par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas un saistīto izstrādājumu ražošanu, noformēšanu un pārdošanu un ar ko atceļ direktīvu 2001/37/EK. Pieņemta 03.04.2014.

⁹⁰ Likums “Par tabakas izstrādājumu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu”. Latvijas Vēstnesis, 3/4, 07.01.1997.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 3, 13.02.1997. Zaudējis spēku 20.05.2016.

Ar teleoloģisko interpretācijas metodi jānoskaidro Tabakas likumā iekļauto tiesību normu mērķis, jēga un sociālais pamatojums. Kā jau norādīts iepriekš, Tabakas likums tika izstrādāts, pamatojoties uz nepieciešamību Latvijas normatīvajos aktos iestrādāt jaunas Tabakas direktīvā noteiktās prasības attiecībā uz tabakas un ar to saistīto izstrādājumu ražošanu, noformēšanu un pārdošanu. Pakārtoti tas ir saistīts ar pienākumu ievērot Pasaules Veselības organizācijas vispārējās konvencijas par Tabakas uzraudzību nosacījumus un ar to uzņemtās apņemšanās. Konvencija paredz mehānismus, kā pasargāt cilvēkus no pieaugošās aktīvās un pasīvās smēķēšanas postošās ietekmes uz cilvēka veselību un vidi, nosakot īstenojamus kontroles pasākumus tabakas pieejamības samazināšanai gan nacionālā, gan reģionālā, gan arī starptautiskā līmenī.

Saskaņā ar Tabakas likumā norādīto “ši likuma mērķis ir aizsargāt sabiedrības veselību, tostarp cilvēku tiesības dzīvot tīrā un labvēlīgā, ar smēķēšanai paredzētu tabakas izstrādājumu un augu smēķēšanas produktu dūmiem, kā arī ar elektronisko smēķēšanas ierīču tvaiku nepiesārņotā vidē”.⁹¹ Papildus tam, Tabakas likumā *expressis verbis* ir noteikts, ka cilvēka tiesības elpot tīru gaisu, kas nav piesārņots ar smēķēšanas rezultātā radītajiem dūmiem vai tvaiku, un tiesības uz nepaaugstinātu smēķēšanas izraisītu slimību risku ir prioritāras salīdzinājumā ar smēķētāju ieinteresētību smēķēt.⁹² Šeit atspoguļojas iepriekš norādītais, ka tiesību normām jābūt izsvērtām tā, lai tiktu aizsargātas svarīgākās intereses. Svarīgākās intereses šajā gadījumā ir tās, kas ir vērstas uz cilvēka veselību un tās aizsardzību.

Ar Satversmes 111. pantā noteikto normu “valsts aizsargā cilvēku veselību” ir nostiprinātas Latvijas iedzīvotāju tiesības uz veselību. Tiesības uz veselību ir cilvēka pamattiesības. Satversmes tiesa vairākos savos spriedumos⁹³, konkretizējot minētā panta tvērumu, ir atzinusi, ka no tā izriet valsts pienākums gan ievērot, gan aizsargāt, gan nodrošināt personas tiesības uz veselību. Tas nozīmē gan valsts pienākumu atturēties no tādām darbībām, kas ierobežo katras personas iespējas pašai rūpēties par savas veselības aizsardzību, gan pienākumu aizsargāt personu no citu privātpersonu iejaukšanās tās pamattiesību īstenošanā, gan veikt konkrētus pasākumus pamattiesību īstenošanai.⁹⁴

Vienlaikus, saskaņā ar Satversmes tiesas atzīto personas pamattiesības un likumiskās intereses ierobežojošām normām jābūt līdzsvarā starp personas un valsts vai sabiedrības interesēm, t.i., jāatbilst samērīguma principam. Lai tiesību normas atbilstu samērīguma

⁹¹ Tabakas likuma 2. panta pirmā daļa.

⁹² Tabakas likuma 2. panta trešās daļas 2. punkts.

⁹³ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 19.12.2017. sprieduma lietā Nr. 2017-02-03 16. punktu, Latvijas Vēstnesis, 2017, nr. 254, Satversmes tiesas 09.03.2010. sprieduma lietā Nr. 2009-69-03 8.1. punktu, Latvijas Vēstnesis, 2010, nr. 40, Satversmes tiesas 29.09.2008. sprieduma lietā Nr. 2008-37-03 12.1.2. punktu, Latvijas Vēstnesis, 2008, nr. 202.

⁹⁴ Sk.: Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2017-02-03 16.punktu.

principam, jāizpildās visiem samērīguma principa elementiem: 1) likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, 2) nav saudzējošāku līdzekļu leģitīmā mērķa sasniegšanai, 3) likumdevēja rīcība ir atbilstoša.⁹⁵ Tabakas likumā ir iekļautas vairākas personas pamattiesības ierobežojošas normas, piemēram, aizliegums smēķēt publiskās un citās likumā noteiktās vietās, aizliegums iegādāties tabakas izstrādājumus personām, kuras ir jaunākas par 18 gadiem, tirdzniecības aizliegums likumā noteiktās vietās, arī reklāmas ierobežojumus. Lai noskaidrotu, vai šie ierobežojumi ir samērīgi, autore īsi novērtēs, vai šie ierobežojumi atbilst minētajiem samērīguma principa elementiem.

1. *Vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai?* Leģitīmais mērķis, kā jau iepriekš noskaidrots, ir aizsargāt sabiedrības veselību, tostarp cilvēku tiesības dzīvot tīrā un labvēlīgā, ar smēķēšanai paredzētu tabakas izstrādājumu un augu smēķēšanas produktu dūmiem, kā arī ar elektronisko smēķēšanas ierīču tvaiku nepiesārņotā vidē. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka leģitīmā mērķa sasniegšanai valstij ir pienākums radīt atbilstošus tiesiskos instrumentus.⁹⁶ Likumdevējs kā tiesiskos instrumentus leģitīmā mērķa sasniegšanai ir izraudzījis aizliedzošas un ierobežojošas normas iekļaut likumā un paredzējis kompetenci kontrolējošām institūcijām veikt šo ierobežojumu izpildes uzraudzību. Tādēļ secināms, ka likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai.

2. *Vai nav saudzējošāku līdzekļu leģitīmā mērķa sasniegšanai?* Šeit jānovērtē, vai nepastāv citi līdzekļi, kuri būtu tikpat iedarbīgi un kurus izvēloties personu pamattiesības tiktu ierobežotas mazāk. Viens no uzdevumiem leģitīmā mērķa sasniegšanā ir ierobežot smēķēšanu, lai mazinātu apkārtējo pakļaušanu kaitīgo vielu ietekmei, un mazināt smēķēšanas izplatību, ierobežojot iespējas smēķēt publiskās vietās. Ievērojot Pasaules Veselības organizācijas vispārējā konvencijā par tabakas uzraudzību norādīto, ka zinātniskie pierādījumi ir nepārprotami pierādījuši to, ka tabakas patēriņš un pakļaušana tabakas dūmu iedarbībai var izraisīt nāvi, slimības un invaliditāti, kā arī tabaku un nikotīnu saturoši produkti ir izstrādāti ar augstu atkarības pakāpi ar mērķi radīt un uzturēt atkarību, un daudzas saturošās sastāvdaļas, kā arī to radītie dūmi ir farmakoloģiski aktīvi, toksiski, mutagēni un kancerogēni, ar likumu noteiktas stingras ierobežojošas normas ir nepieciešamas, lai aizsargātu cilvēku – kā smēķētāju, tā nesmēķētāju –, veselību, kā arī atturētu no smēķēšanas un citu līdzīgu produktu lietošanas uzsākšanas. Tādējādi secināms, ka nav citu saudzējošāku līdzekļu, kas nodrošinātu

⁹⁵ Sk.: Satversmes tiesas 19.03.2002. sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1. punkts, Latvijas Vēstnesis, 2002, nr. 44.

⁹⁶ Sk., piem., Satversmes tiesas 28.11.2011. sprieduma lietā Nr. 2011-02-01 15. punktu, Latvijas Vēstnesis, 2011, nr. 189.

tikpat efektīvu leģitīmā mērķa sasniegšanas mehānismu, kā vien stingru ierobežojošu tiesību normu esamība likumā.

3. *Vai likumdevēja rīcība ir atbilstoša?* Lai atbildētu uz šo jautājumu, jānoskaidro, vai nelabvēlīgās sekas, kas personai rodas tās pamattiesību ierobežojuma rezultātā, nav lielākas par labumu, ko no šī ierobežojuma gūst sabiedrība kopumā. Ievērojot, ka centieni mazināt tabakas un nikotīna uzņemšanu organismā ir būtiski, lai novērstu saslimstības izraisīšanu, invaliditāti un mirstību tabakas patēriņa un pakļautības tabakas dūmiem dēļ, likumdevējam ir jāievieš tādi tiesiskie instrumenti, kas ir vērsti uz un nodrošina sabiedrības veselības aizsardzību kopumā un ikviena tiesības uz augstāko iespējamo veselības standartu. Tādējādi secināms, ka smēķēšana vai nikotīna uzņemšana organismā citādā veidā kā veselībai ievērojami kaitējošas darbības noteikti nav tādas cilvēka pamatvajadzības, kuru aizsardzība ir nepieciešama, un nelabvēlīgās sekas, kas personai rodas Tabakas likumā iekļauto ierobežojošo tiesību normu rezultātā, būs lielākas par labumu, ko ilgtermiņā no šiem ierobežojuma gūst sabiedrība kopumā.

Izvērtējot Tabakas likumā iekļautās tiesību normas kopumā, autore secina, ka valsts ar šīm tiesību normām:

1. ievēro personas tiesības uz veselību, pārmērīgi neierobežojot iespējas personām pašām izvēlēties, kādā apmērā tās vēlas lietot tabaku saturošus vai smēķēšanai paredzētus izstrādājumus;

2. aizsargā citu personu tiesības uz veselību, nosakot likumā virkni ierobežojumu tabaku saturošu un smēķēšanai paredzētu izstrādājumu pieejamībā, izplatīšanā, lietošanā, reklamēšanā;

3. nodrošina personu tiesības uz veselību, nosakot kontroles mehānismus Tabakas likumā ietvertu tiesību normu neievērošanas gadījumā.

Apkopojot iepriekš norādīto, secināms, ka no teleoloģijas viedokļa Tabakas likums un tajā iekļautās tiesību normas pastāv ar mērķi nodrošināt Latvijas iedzīvotāju veselības aizsardzību.

Apkopojot iepriekš veikto analīzi par Tabakas likuma normu interpretāciju, secināms, ka Tabakas likumā iekļautās tiesību normas ir vērstas uz Latvijas iedzīvotāju vienas no pamattiesībām – tiesības uz veselību – nodrošināšanu un aizsardzību. Vienlaikus, ievērojot, ka Tabakas likuma tiesību normas pēc to vārdiskās jēgas ir ļoti konkrētas un skaidras, jāsecina, ka tās attiecas tikai un vienīgi uz Tabakas likumā ietvertu objektu – izstrādājumu, kas satur tabaku, un citu smēķēšanai paredzētu produktu – aprites regulējumu. Tādējādi, arī pēc Tabakas likuma tiesību normu izvērtēšanas ar interpretācijas metožu palīdzību, secināms, ka nikotīna maisiņu apriti nevar regulēt ar esošajām Tabakas likuma normām.

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – Pakts) 12. panta 1. punktā ir noteikts, ka “šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības sasniegt visaugstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni”. Apvienoto Nāciju Organizācijas Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas (turpmāk – Komiteja) vispārējā komentārā⁹⁷ par Pakta 12. panta tvērumu norādīts, ka tiesības uz veselību ietver ne vien tiesības uz veselības aprūpi, bet arī tiesības uz veselību veicinošiem faktoriem. Šajā pat komentārā norādīts arī, ka tiesības uz veselību tāpat kā citas cilvēktiesības uzliek dalībvalstīm trīs veidu pienākumus: pienākumu tās ievērot, pienākumu tās aizsargāt un pienākumu tās pildīt. Pienākums aizsargāt tiek pārākpts tad, ja valsts neveic visus nepieciešamos pasākumus, lai aizsargātu savā jurisdikcijā esošos cilvēkus pret tiesību uz veselību pārkāpumiem, ko veic trešās personas. Šī kategorija ietver pasākumu neveikšanu, piemēram, nerīkošanos, lai reglamentētu noteiktu personu, grupu vai komersantu darbības, lai novērstu tiesību uz veselību pārkāpumus, nespēju aizsargāt patērētājus pret darbībām, kas kaitīgi ietekmē veselību, nespēju ierobežot tabakas izstrādājumu, narkotiku un citu kaitīgu vielu ražošanu, reklāmu un patēriņu.

Kā norādīts iepriekš, nikotīns, kuru uzņem, lietojot nikotīna maisījumus, ir spēcīga nervu sistēmu apdraudoša inde, līdz ar ko nikotīna maisījumu lietošana ir darbība, kas kaitīgi ietekmē cilvēka veselību. Saskaņā ar Komitejas komentārā par Pakta 12. panta tvērumu norādīto, valstu pienākums ir aizsargāt cilvēku tiesības uz veselību, un šis pienākums tiek pārākpts, ja valsts neveic nepieciešamos pasākumus, lai aizsargātu patērētājus pret darbībām, kas kaitīgi ietekmē viņu veselību. Ņemot vērā, ka valsts nav nodrošinājusi patērētāju aizsardzību, lai nikotīna maisījumi nebūtu viegli pieejami un būtu noteiktas konkrētas prasības, kas jāievēro to apritē, autore secina, ka Latvijas tiesiskajā regulējumā pietrūkst noteikta, stingra un skaidra regulējuma attiecībā uz nikotīna maisījumiem.

Iepriekš jau norādīts – ja tiesību normās nav ietverts pozitīvs tiesiskais regulējums, lai gan no tiesību sistēmas viedokļa šāds regulējums būtu nepieciešams, tad pastāv likuma robs. Likuma robs ir atklāts, kad tiesiskais regulējums nesatur speciālu normu, lai gan šādas normas nepieciešamība izriet no vispārīgām normām. Ņemot vērā iepriekš minēto, autore secina, ka Latvijas Republikā attiecībā uz nikotīna maisījumu apriti pastāv likuma robs.

⁹⁷ ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr. 14 “Tiesības uz visaugstāko sasniedzamo veselības līmeni” (Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 12. pants). Pieejams: [http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/UNITED_NATIONS Economic and Social Co uncil_General_Comment_No._14_The_right_to_the_highest_attainable_standard_of_health_xart_12x.doc](http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/UNITED_NATIONS_Economic_and_Social_Co uncil_General_Comment_No._14_The_right_to_the_highest_attainable_standard_of_health_xart_12x.doc). [aplūkots 22.11.2020.]

Tabakas likumā norādītais mērķis sākas ar vārdiem – “šā likuma mērķis ir aizsargāt sabiedrības veselību”⁹⁸, tātad primāri Tabakas likuma mērķis ir cilvēka veselības aizsardzība. Ņemot vērā, ka attiecībā uz nikotīna maisiņu apriti tiesiskais regulējums nepastāv un Tabakas likuma mērķis un tajā iekļautais regulējums ir līdzvērtīgs kādam tam būtu jābūt attiecībā uz nikotīna maisiņu apriti, autore secina, ka attiecībā uz nikotīna maisiņu regulējumu pastāv atklāts likuma robs Tabakas likumā.

3.3.2. Analogijas piemērošana

Kā aprakstīts šī darba otrajā nodaļā, atklāta likuma robu var novērst ar analogiju. Nikotīna maisiņu lietošana un elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidrums, kas satur nikotīnu, lietošana pēc lietošanas veida ir atšķirīgi, tomēr pēc būtības tie abi tiek lietoti ar vienu un to pašu mērķi – uzņemt organismā nikotīnu. Abos gadījumos faktiskais sastāvs ir atšķirīgs, bet kopīga pazīme ir to lietošanas mērķis. Tādējādi autore secina, ka atbilstoši taisnīguma principam, abi gadījumi būtu jāvērtē līdzīgi un attiecīgi tiesiskajam regulējumam jābūt līdzvērtīgam. Šajā sakarā svarīgi ir norādīt, ka tiesību normu, kas regulē nikotīna maisiņu apriti, trūkums Tabakas likumā nav apzināta likumdevēja rīcība, tādējādi nav izdarāms slēdziens par pretējo.

Tabakas likumā iekļautās ierobežojošās tiesību normas skar cilvēktiesības – ierobežo privātautonomiju, t.i., ierobežo cilvēku brīvi izdarīt izvēli attiecībā uz tabakas izstrādājumu vai smēķēšanai paredzētu produktu lietošanu un tirdzniecību. Saskaņā ar Administratīvā procesa likumā noteikto ar analogiju nedrīkst pamatot tādu administratīvo aktu, kas skar cilvēktiesības. Kā norādīts iepriekš, pamattiesību ierobežošanas gadījumā jāvērtē, vai ierobežojumi ir samērīgi. Kā noskaidrots iepriekš, Tabakas likumā iekļautās ierobežojošās tiesību normas ir vērstas uz Latvijas iedzīvotāju vienas no pamattiesībām – tiesības uz veselību – nodrošināšanu un aizsardzību. Tādējādi šis ir tāds gadījums, kad ar pamattiesību ierobežojumu valsts nosaka viena cilvēka brīvības robežas citu cilvēku labā, un noteiktie ierobežojumi ir nepieciešami un samērīgi.

Tiesību normām, kas regulētu nikotīna maisiņu aprites un pieejamības ierobežošanu, jābūt vērstām uz to, lai pēc iespējas atturētu nikotīna maisiņu lietotājus izdarīt izvēli par labu to lietošanai, un pasargātu bērnus no šo produktu brīvas pieejamības, tātad – nodrošinātu tiesību uz veselības aizsardzību. Arī šajā gadījumā no vienas puses būtu skartas cilvēktiesības,

⁹⁸ Tabakas likuma 2. panta pirmā daļa.

bet no otras puses šāds aizskārums būtu attaisnojams, jo būtu vērsts uz svarīgāku interešu – cilvēku veselības aizsardzības – nodrošināšanu.

Ievērojot tiesību zinātnieka J. Neimaņa secināto, ka analogijas izmantošanai nav nepieciešama īpaša likumos noteikta likumdevēja atļauja, un, ņemot vērā tiesiskās vienlīdzības principu, kurš nosaka, ka būtiski līdzīgi jautājumi jāvērtē līdzīgi, autore secina, ka administratīvajās tiesībās nikotīna maisiņu aprites regulējumam varētu izmantot analogiju un piemērot tādu tiesisko regulējumu, kāds šobrīd noteikts elektroniskajās cigaretēs izmantojamajam šķidrums, kas satur nikotīnu. Savukārt, regulējumu, kāds šobrīd noteikts elektroniskajās cigaretēs izmantojamajam šķidrums, kas satur nikotīnu, pēc analogijas attiecināt uz nikotīna maisiņiem nevarētu tajos gadījumos, kad pastāv analogijas piemērošanas šķēršļi. Šķēršļi varētu pastāvēt administratīvo pārkāpumu tiesībās, krimināltiesībās un nodokļu tiesībās (sīkāk sk. 2.3. apakšnodaļā aprakstīto par analogijas piemērošanas aizliegumiem).

Ja administratīvajās tiesībās nikotīna maisiņu aprītei pēc analogijas piemēro tās pašas tiesību normas, kas noteiktas elektroniskajās cigaretēs izmantojamajam šķidrums, kas satur nikotīnu, tad uz nikotīna maisiņiem attiektos:

1. nosacījumi par gadījumiem, kad tos atļauts laist tirgū;
2. prasības attiecībā uz maksimālo nikotīna koncentrāciju produktā;
3. nosacījumi par ražošanā izmantotajām sastāvdaļām, kā arī paša produkta sastāvdaļām, lai tās neradītu apdraudējumu cilvēka veselībai;
4. aizliegums pievienot noteiktas vielas, piemēram, vitamīnus, kofeīnu u.c.;
5. pienākumu sniegt informāciju par nikotīna maisiņu laišanu tirgū;
6. iepakojuma noformējuma prasības, t.sk., produkta sastāvdaļu, arī nikotīna daudzuma norādīšanu uz iepakojuma, un pienākums izvietot brīdinājumu par ietekmi uz veselību;
7. pienākums katrai iepakojuma vienībai pievienot informatīvu lapiņu, kas satur informāciju par produkta lietošanu, par kontrindikācijām, par iespējamu nevēlamu iedarbību, par pieraduma izraisīšanu un toksiskumu u.tml. informāciju;
8. reklāmas un ar to saistītās sponsorēšanas ierobežojumi;
9. pārdošanas un arī iegādāšanās ar distances līguma palīdzību aizliegums;
10. pārdošanas un iegādāšanās aizliegums personām, kuras ir jaunākas par 18 gadiem;
11. un citi nosacījumi, kas vērsti uz šo produktu pieejamības un lietošanas ierobežošanu,

bet izpalīktu iespēja piemērot administratīvo atbildību par noteikto prasību un pienākumu neievērošanu, jo, kā tas norādīts šī pētījuma otrajā nodaļā, analogijas ceļā radīt jaunus administratīvo sodu sastāvus nav pieļaujams. Viens no administratīvā soda mērķiem ir atturēt

personas no administratīvo pārkāpumu izdarīšanas.⁹⁹ Pārkāpumam atbilstošs sods ir arī efektīvākais līdzeklis atturēt personu no pārkāpuma izdarīšanas un tādējādi sekmēt tiesību normu ievērošanu. Tādējādi administratīvās atbildības neesamība par stingro ierobežojumu neievērošanu nekādā ziņā neveicinās galvenā sasniedzamā mērķa – cilvēku veselības aizsardzība – sasniegšanu.

Ņemot vērā minēto, autore secina, ka regulējumu, kāds šobrīd noteikts elektroniskajās cigaretēs izmantojamajam šķidrumam, kas satur nikotīnu, pēc analogijas attiecināt uz nikotīna maisiņiem nav īsti nozīmes, jo administratīvo sodu neesamības dēļ netiks nodrošināta ierobežojošo tiesību normu ievērošana, kā rezultātā netiks ierobežota nikotīna maisiņu pieejamība un izplatība.

Tā kā nikotīna maisiņus kaitīguma ziņā var pielīdzināt elektroniskajās cigaretēs izmantojamajam šķidrumam, kas satur nikotīnu, nikotīna maisiņiem būtu nosakāms tikpat stingrs regulējums kā elektroniskajās cigaretēs izmantojamajam šķidrumam, kas satur nikotīnu.

Apkopojot iepriekšminēto, autore secina, ka, lai nodrošinātu galvenā mērķa, ko valsts tiecas sasniegt ar Tabakas likumā iekļautajām tiesību normām, – cilvēku veselības kā vienas no pamattiesībām aizsargāšana – sasniegšanu, nepieciešams noteikt nikotīna maisiņu aprites regulējumu un iekļaut to Tabakas likumā.

3.4. Sagaidāmās izmaiņas

Pētījuma nobeigumā autore vēlas piebilst, ka š. g. 26. novembrī Saeimā izskatīšanai ir iesniegts Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sagatavots likumprojekts¹⁰⁰, kura mērķis ir Tabakas likumā paredzēt regulējumu Latvijas tirgū ienākušajiem tabakas aizstājējproduktiem, t.sk. beztabakas nikotīna spilventiņiem, kas nesatur tabaku, bet satur nikotīnu, un kuru aprite Latvijā netiek regulēta, un kas ir alternatīvs likumprojekts š. g. 18. jūnijā Saeimā iesniegtajam likumprojektam, kurš paredzēja aizgumu laist tirgū tabakas aizstājējproduktus. Līdz ar šāda regulējuma esamību tiks ierobežota nikotīna maisiņu brīva pieejamība, kā arī nodrošinātas prasības produktu drošumam un arī informētībai par to negatīvo ietekmi uz veselību. Likumprojektā ir ietverta definīcija terminam “tabakas aizstājējprodukts” un tā ir šāda – produkts, kas satur vai nesatur nikotīnu (izņemot ārstniecības līdzekļus, tabakas

⁹⁹ Administratīvās atbildības likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2018. 13. pants.

¹⁰⁰ Likumprojekts “Grozījumi Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likumā”, Nr. 867/Lp13. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/9F5978F0A7C33E9DC225862C005A52D0?OpenDocument>. [Aplūkots: 04.12.2020.]

izstrādājumus, augu smēķēšanas produktus, elektroniskās smēķēšanas ierīces un to uzpildes tvertnes), un kuru paredzēts izmantot līdzīgi vai līdzīgiem mērķiem kā tabakas izstrādājumus, augu smēķēšanas produktus, bezdūmu tabakas izstrādājumus, elektroniskās smēķēšanas ierīces vai to uzpildes tvertnes, neatkarīgi no nikotīna satura šajos produktos un to lietošanas veida. Ar šīs definīcijas palīdzību būs iespēja noteikt regulējumu jebkuriem citiem jauniem nikotīnu saturošiem vai nesaturošiem produktiem, kas varētu parādīties Latvijas tirgū kā alternatīvi produkti esošajiem Tabakas likumā paredzētajiem objektiem.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Ne Latvijas, ne arī Latvijai saistošajos Eiropas Savienības normatīvajos tiesību aktos nav atrodamas tiesību normas, kas pilnvērtīgi regulē nikotīna maisiņu apriti. Ņemot vērā nikotīna, ko satur nikotīna maisiņi, kaitīgo iedarbību uz cilvēka organismu, ievērojot, ka nikotīna maisiņu lietošana ir ar vienādu mērķi – nikotīna uzņemšana organismā –, kā elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidrums, kurš satur nikotīnu, lietošana, un, ņemot vērā, ka elektroniskajās cigaretēs izmantojamā šķidrums, kurš satur nikotīnu, aprite ir stingri regulēta, secināms, ka nikotīna maisiņu aprite nav pietiekami regulēta no valsts puses, lai pasargātu cilvēkus no veselībai kaitīgu produktu lietošanas.

2. Veicot Tabakas likumā esošo tiesību normu izvērtēšanu ar interpretācijas metožu palīdzību, secināms, ka Tabakas likumā iekļautās tiesību normas ir vērstas uz Latvijas iedzīvotāju vienas no pamattiesībām – tiesības uz veselību – nodrošināšanu un aizsardzību. Vienlaikus secināms, ka Tabakas likuma tiesību normas pēc to vārdiskās jēgas ir ļoti konkrētas un skaidras un attiecas tikai un vienīgi uz Tabakas likumā ietverto objektu – izstrādājumu, kas satur tabaku, un citu smēķēšanai paredzētu produktu – aprites regulējumu. Tādējādi, nikotīna maisiņu apriti nevar regulēt ar esošajām Tabakas likuma normām.

3. Ņemot vērā, ka nikotīns, kuru uzņem, lietojot nikotīna maisiņus, ir spēcīga nervu sistēmu apdraudoša inde, līdz ar ko nikotīna maisiņu lietošana ir darbība, kas kaitīgi ietekmē cilvēka veselību, un ievērojot valsts pienākumu aizsargāt patērētājus no tādu darbību veikšanas, kas kaitīgi ietekmē viņu veselību, secināms, ka valsts nav nodrošinājusi, lai nikotīna maisiņi nebūtu viegli pieejami un būtu noteiktas konkrētas prasības, kas jāievēro to apritē. Tādējādi, Latvijas tiesiskajā regulējumā pietrūkst noteikta, stingra un skaidra regulējuma attiecībā uz nikotīna maisiņu apriti.

4. Tā kā Latvijas tiesiskajā regulējumā nav ietverts pozitīvs tiesiskais regulējums, kas noteiktu stingrus nosacījumus nikotīna maisiņu apritē, lai gan sistēmiski secināms, ka tādu produktu, kas satur nikotīnu, apritei šāds regulējums būtu nepieciešams, un Tabakas likuma mērķis un tajā jau iekļautais regulējums ir atbilstošs tam, kādam tam būtu jābūt attiecībā uz nikotīna maisiņu apriti, secināms, ka attiecībā uz nikotīna maisiņu regulējumu pastāv atklāts likuma robs Tabakas likumā.

5. Atklāta likuma robu var novērst ar analogiju, izņemot, ja pastāv šķēršļi analogijas pielietošanai. Ievērojot, ka nikotīna maisiņu aprites regulējuma neesamība nav apzināta likumdevēja rīcība, un, ņemot vērā, ka nikotīna maisiņu un elektroniskajās cigaretēs

izmantojamā šķidruma, kas satur nikotīnu, lietošanai ir kopīga pazīme – nikotīna uzņemšana organismā, kas atbilstoši taisnīguma principam un tiesiskās vienlīdzības principam prasa, lai abi gadījumi tiktu vērtēti līdzīgi, nikotīna maisiņu aprītē pēc analogijas piemērot regulējumu, kāds šobrīd Tabakas likumā noteikts elektroniskajās cigaretēs izmantojamajam šķidrumam, kas satur nikotīnu, varētu tikt, ciktāl tas neattiecas uz administratīvo sodu piemērošanu par pārkāpumu.

6. Tomēr, ņemot vērā, ka administratīvo atbildību par tiesību normu, kas pēc analogijas attiecinātas uz nikotīna maisiņu apriti, neievērošanu piemērot nevar, jāsecina, ka regulējumu, kāds šobrīd noteikts elektroniskajās cigaretēs izmantojamajam šķidrumam, kas satur nikotīnu, pēc analogijas attiecināt uz nikotīna maisiņiem nav nozīmes, jo administratīvo sodu neesamības dēļ mērķis ierobežot nikotīna maisiņu pieejamību un izplatību, lai tādējādi aizsargātu iedzīvotāju veselību, nebūtu sasniedzams.

7. Lai nodrošinātu galvenā mērķa, ko valsts tiecas sasniegt ar Tabakas likumā iekļautajām tiesību normām, – cilvēku veselības kā vienas no pamattiesībām aizsargāšana – sasniegšanu, Tabakas likumā nepieciešams noteikt nikotīna maisiņu aprites regulējumu.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

Literatūra

1. [b.a.] Akcīzes nodoklis. Finanšu ministrijas tīmekļa vietne: https://fm.gov.lv/lv/sadalas/nodoklu_politika/nodoklu_un_nodevu_sistema_latvija/akcize_s_nodoklis/. [aplūkots 16.11.2020.]
2. Cipeliuss R. Tiesību būtība. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001.
3. [b.a.] Elektroniskā vārdnīca: <https://www.lexico.com/definition/vape>.
4. Horns. N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filosofijā. Likums un Tiesības, Nr. 4., Rīga: Ratio iuris, 1999.
5. Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: "P&Ko" tipogrāfija, 2002.
6. Kalniņš E. Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. Grām.: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā: rakstu krājums / Edgara Meļķiša zin. red. Rīga: Ratio iuris, 2003.
7. Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. Grām.: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā: rakstu krājums / Edgara Meļķiša zin. red. Rīga: Ratio iuris, 2003.
8. Krastiņš I. Vispārējās tiesību teorijas termini un to skaidrojumi. Rīga: Junda, 1994.
9. Kusiņš G. Normatīvo aktu jaunrade. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas: rakstu krājums / Edgara Meļķiša zin. red. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999.
10. Meļķīsis E. Tiesību normu iztulkošana (2.pārstrādātais izdevums). Rīga: Latvijas Universitāte, 2000.
11. Meļķīsis E. Tiesību normu interpretācijas metodes. Rīga: Latvijas Universitāte, 1996.
12. Meļķīsis E. Iztulkošanas metodes. Grām. Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā: rakstu krājums / Edgara Meļķiša zin. red. Rīga. Latvijas Universitāte, 2003.
13. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004.
14. Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
15. [b.a.] Nicotine pouches. Pieejams: https://en.wikipedia.org/wiki/Nicotine_pouch. [aplūkots 16.11.2020.]
16. Pleps J. Satversmes tiesa un labas likumdošanas princips: piezīmes par spriedumu lietā Nr. 2018-11-01. Jurista Vārds, 2019, nr. 12.

17. Plotnieks A. Tiesību teorija un juridiskā metode. 2. papild. un pārstr. izd. Rīga: N.I.M.S., 2013.
18. Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: D. Rezevska izdevums, 2015.
19. Rezevska D. Šķirkļis: tiesības. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/26219>. [aplūkots 11.12.2020.]
20. Satversmes tiesas priekšsēdētājas Inetas Ziemeles uzruna Satversmes tiesas svinīgajā sēdē. Rīgā 2020. gada 10. janvārī. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-ineta-ziemeles-uzruna-satversmes-tiesas-svinigaja-sede/>. [aplūkots 13.11.2020.]
21. [b.a.] Snus. Pieejams: <https://en.wikipedia.org/wiki/Snus>. [aplūkots 16.11.2020.]
22. Stupins A. Nepieciešamība pēc leģisprudencē balstītas tiesību normu jaunrades procesa transformācijas demokrātiskā tiesiskā valstī. Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās I: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019.
23. Dworkin R. Taking rights seriously. London: Bloomsbury Academic, 1997.
24. Hart H.L.A. The Concept of Law. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 1997.
25. Peczenik A. On Law and Reason. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers, 1989.

Normatīvie akti

26. PVO vispārējā konvencija par tabakas uzraudzību. Pieņemta Ženēvā 21.05.2003.
27. Eiropas Parlamenta un Padomes regula (EK) Nr. 1272/2008 par vielu un maisījumu klasificēšanu, marķēšanu un iepakojšanu. Pieņemta: 16.12.2008.
28. Padomes Direktīva 89/622/EEK par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas izstrādājumu marķēšanu un aizliegumu laist tirgū atsevišķus tabakas izstrādājumu veidus orālai lietošanai. Pieņemta 13.11.1989.
29. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/83/EK par Kopienas kodeksu, kas attiecas uz cilvēkiem paredzētām zālēm. Pieņemta: 06.11.2001.
30. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2003/33/EK par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas izstrādājumu reklāmu un ar to saistīto sponsordarbību. Pieņemta: 26.05.2003.

31. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2014/40/ES par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas un saistīto izstrādājumu ražošanu, noformēšanu un pārdošanu un ar ko atceļ direktīvu 2001/37/EK. Pieņemta 03.04.2014.
32. Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922.
33. Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937.
34. Likums “Par nodokļiem un nodevām”: LV likums. Pieņemts: 02.02.1995.
35. Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998.
36. Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2001.
37. Likums “Par akcīzes nodokli”: LV likums. Pieņemts 30.10.2003.
38. Likums “Par Pasaules Veselības organizācijas Vispārējo konvenciju par tabakas uzraudzību”: LV likums. Pieņemts 02.12.2004.
39. Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2016.
40. Likums “Par tabakas izstrādājumu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu”. Latvijas Vēstnesis, 3/4, 07.01.1997.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 3, 13.02.1997. Zaudējis spēku 20.05.2016.
41. Administratīvās atbildības likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2018.
42. ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr. 14 “Tiesības uz visaugstāko sasniedzamo veselības līmeni” (Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 12. pants). Pieejams: [http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/UNITED NATIONS Economic and Social Council. General Comment No. 14. The right to the highest atainable standard of health xart. 12x.doc](http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/UNITED_NATIONS_Economic_and_Social_Council_General_Comment_No._14_The_right_to_the_highest_atainable_standard_of_health_xart_12x.doc). [aplūkots 22.11.2020.]
43. Likumprojekta “Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/D83CC0C60B3DD248C2257F230027B972?OpenDocument>. [Aplūkots: 08.12.2020.]
44. Likumprojekts “Grozījumi Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likumā”, Nr. 867/Lp13. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/9F5978F0A7C33E9DC225862C005A52D0?OpenDocument>.

Juridiskās prakses materiāli

45. Satversmes tiesas 19.03.2002. spriedums lietā Nr. 2001-12-01. Latvijas Vēstnesis, 2002, nr. 44.
46. Satversmes tiesas 22.10.2002. spriedums lietā Nr. 2002-04-03. Latvijas Vēstnesis, 2002, nr. 154.
47. Satversmes tiesas 08.02.2007. spriedums lietā Nr. 2006-41-01. Latvijas Vēstnesis, 2007, nr.38.
48. Satversmes tiesas 29.09.2008. spriedums lietā Nr. 2008-37-03. Latvijas Vēstnesis, 2008, nr. 202.
49. Satversmes tiesas 09.03.2010. sprieduma lietā Nr. 2009-69-03, Latvijas Vēstnesis, 2010, nr. 40.
50. Satversmes tiesas 08.06.2010. spriedums lietā Nr. 2009-115-01; Latvijas Vēstnesis, 2010, nr. 93.
51. Satversmes tiesas 28.11.2011. spriedums lietā Nr. 2011-02-01. Latvijas Vēstnesis, 2011, nr. 189.
52. Satversmes tiesas 12.04.2018. spriedums lietā Nr. 2017-17-01. Latvijas Vēstnesis, 2018, nr. 74.
53. Satversmes tiesas 19.12.2017. sprieduma lietā Nr. 2017-02-03, Latvijas Vēstnesis, 2017, nr. 254.
54. Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, Latvijas Vēstnesis, 2019, nr. 48.
55. Satversmes tiesas 12.02.2020. spriedums lietā Nr. 2019-05-01, Latvijas Vēstnesis, 2020, nr. 32.
56. Satversmes tiesas 28.09.2020. spriedums lietā Nr. 2019-37-0103, Latvijas Vēstnesis, 2020, nr. 191.
57. Administratīvās apgabaltiesas 28.06.2013. spriedums lietā Nr. A420553210, AA43-0759-13/6. Piejams:
https://tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.apg.tiesas%20spriedumi/Jūnijs/28.06.2013/AL_2806_apg_AA43-0759-13_6.pdf [Aplūkots 11.11.2020.]